Danskernes Historie Online
Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliserings-projekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: https://slaegtsbibliotek.dk
Danske Slægtsforskere: https://slaegt.dk

Rødkilde Folkehøjskole · Naturhøjskolen Rødkilde

1866-1991

Rødkilde 125 år

Jubilæumsskrift

Udgivet af

Naturhøjskolen
Rødkilde
4780 Stege · Møn · 55 81 45 20

Indholdsfortegnelse

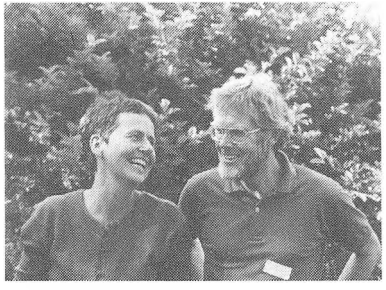
Rødkilde Folkehøjskole 1866-1991, Olav Liengård 3
Karen Anker – Møns Dronning Dagmar, Jutta Bojsen-Møller 7
Frede Bojsen og Møn, Aage Bojsen-Møller 13
Det hele begyndte med Bojsen – også dansk politik i dag,
Bertel Haarder 17
Sigrid Neiiendam (født Andersen), Johny Johanne Andersen 20
Rødkilde Sygeplejehøjskole 1936-1981, Karen Margrethe Jensen 21
En lille beretning om mit ophold på Rødkilde i vinteren 1930-40,
Grethe Serner Thomsen 22
Merete Bojsen-Møller f. Bonlov. Rødkilling februar-juli 1959 25
Karen Marie Grønbæk, elev på februar-holdet 1970 26
Rødkilde – kreativitet, livsglæde og ansvarlighed,
Jette og Bjarne Lehmann 28
Hvordan lærer man at elske naturen, inden man laver den om,
Niels Peter Andreasen 29
Naturhøjskolen Rødkildes bestyrelse 30
Grundtvig på Naturhøjskolen, Niels Peter Andreasen 31
Miljø? Åh – nej! – Ikke nu igen!, Troels Holm 32
Fra ord til handling, Bjarne Westergaard 37
Elmelunde-uglen, Niels Peter Andreasen 39
Hvad har lovgivning og natursyn med hinanden at gøre,
konsulent Hans-Ole Hansen 41
At skifte Volvoen ud med cyklen – og gøre det med glæde,
Margrethe Auken 45
Kurser på Rødkilde 1992 48

Forsidebillede: Naturhøjskolen Rødkilde sommeren 1991.
Bagside: Rødkilde højskole 1868. Tegning af Frede Bojsens morbror Thor Heramb: Ida læser højt for pigerne. Frede Bojsen ses i midten.
Foto: Troels Holm, Niels Peter Andreasen, Jens Holmegaard, Helle Liengård, Preben Nygård.
Layout, sats, bogbinderarbejde: Central-Trykkeriet, Nykøbing F. A/S.

Rødkilde Folkehøjskole 1866-1991

af Olav Liengård, forstander på Rødkilde siden 1987.

Dette årsskrift er præget af Rødkilde Folkehøjskoles 125 års jubilæum og 10 års-dagen for Naturhøjskolen Rødkilde. Det indeholder især artikler med historiske tilbageblik, men også nogle om nutiden og vor fælles fremtid.

Helle og Olav Liengård.

Kort historisk rids

Rødkilde Folkehøjskole blev grundlagt af den senere kendte venstrepolitiker Frede Bojsen og hans norske kone Karen Anker, efter at de et års tid havde holdt højskole på en lejet gård i nærheden. Med savtakkede gavle og tårn som et lille slot opførtes højskolens første bygninger på den østvendte skråning ned til Stege Nor. Navnet skyldes en okkerholdig kilde i haven og ikke den kendsgerning, at pengene til byggeriet kom fra Karen Ankers hjem, godset »Rød« i Norge.

Den unge Karen Anker døde i barselsseng, inden byggeriet var færdigt, og der blev rejst en mindesten for hende i haven med verset fra en folkevise om dronning Dagmar, der ligesom hun kom udefra og var elsket af alle. I skolens spisesal minder Agnes Sloth Møllers frise »Dronning Dagmars død« om samme myte.

De ældste bygninger, forstanderbolig, »Gamle Skole« og det 8-kantede forsamlingshus er nu fredet. Den gamle ladebygning indeholder i dag foredragssal, og »Gule Hus« der i tidens løb har huset sparekasse, trykkeri, husholdningsskole, bolig og elevværelser, rummer i dag værksteder. Bygningen »Syden«, der oprindelig blev opført som håndværkerskole, indeholder i dag medarbejderbolig og værelser. De nyeste bygninger er »Røde Hus« med undervisningslokaler og bolig (bygget 1958 hvor den gamle landevej tidligere gik igennem skolen) og »Hegnet«, et pavillonbyggeri, der i hast blev opført i slutningen af 1970'erne, da man manglede sygeplejeelev-værelser.

Der var oprindelig landbrug knyttet til højskolen, og langt op i dette århundrede blev der afholdt landbrugsfaglige kurser her. En af landets første gartnerskoler oprettedes på Rødkilde, og en særlig håndværkerafdeling blev ledet af den unge bygningskonstruktør Kristen Poulsen Nørbjerg, Mors, der i 1878 også fik til opgave at opføre Møns første forsamlingshus »Ottekanten«.

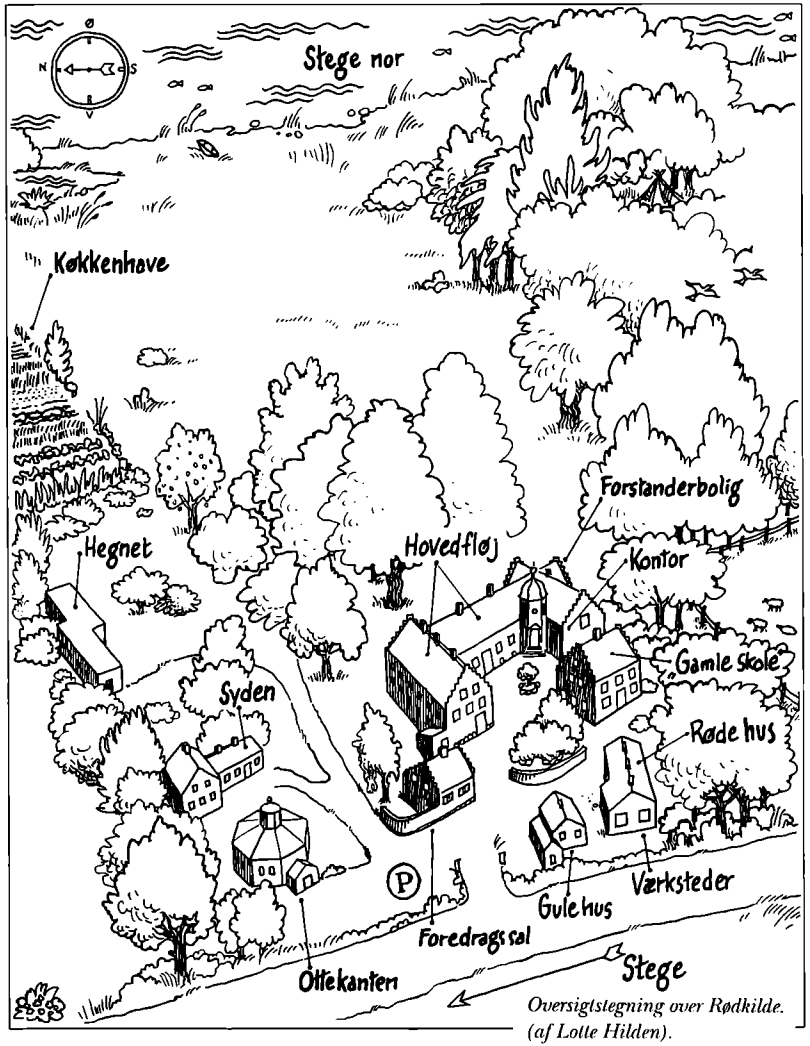
Frede Bojsen og hans kone Augusta Konows datter Ulla og svigersønnen Vagn Møller overtog ledelsen af skolen i 1913. På side 5 ses skoleplanen fra året efter.

Da Rødkilde i 1936 blev sygeplejehøjskole, skete der en ombygning, idet der efter nedrivning af flere bygninger opførtes en bygning med spisesal, gymnastiksal og værelser. Der kom senere endnu en etage på til værelser, og mens Aage Bojsen Møller (Ulla og Vagn Møllers søn) og Jytte B.M. var forstanderpar (1962-86), blev hovedfløjens værelsesfløj gennemrenoveret.

Indtil 1966 var skolen som de fleste andre højskoler privatejet. Nu blev den solgt og omdannet til en selvejende institution. I 1981 lukkede Rødkilde som sygeplejehøjskole og genåbnede som naturhøjskole.

Naturhøjskolen Rødkilde

Selv om forstander og flere medarbejdere fortsatte på Rødkilde efter overgangen fra sygepleje- til naturhøjskole, var der tale om en større omvæltning, og de, der var skeptiske over for ideen om en naturhøjskole på Rødkilde og ikke gav den mange chancer for at overleve, har i korte perioder haft vind i sejlene. Naturhøjskolen overtog en vægtig arv både på det materielle og det åndelige felt: gamle, fine bygninger i et meget smukt naturområde med park, have, skov og vand, en glorværdig fortid med stærke personligheder, der har spillet en afgørende rolle i dansk politik og åndsliv, og et bagland med mange gamle elever, medarbejdere og venner, der nærer varme følelser for Rødkilde.

Oversigtstegning over Rødkilde. (af Lotte Hilden).

Det er et godt grundlag, som vi i dag skønner på. Vi må dog også nævne de vanskeligheder eller udfordringer, som Rødkilde har haft i de forløbne 10 år.

Straks efter overgangen til naturhøjskole faldt elevtilgangen markant, og økonomien er dermed blevet svagere. Samtidig har et fremskredent forfald på de gamle bygninger betydet, at der må bruges store summer på renoveringsarbejde.

De væsentligste renoveringer, der er gennemført i de sidste år, er:

1. Den ottekantede forsamlingsbygning fra 1878. Med ekstraordinære bevillinger fra kulturministeriet, planstyrelsen, Sonning-fonden m.fl. blev denne spændende gamle bygning igen taget i brug i 1988, efter at den i lange tider inden ombygningen havde fungeret som cykelskur og lagerrum. I dag bruges bygningen flittigt til møder, teater, kunstudstilling, fester og i det daglige til badminton.
2. »Gamle Skole«, den oprindelige højskolebygning fra 1866. Med støtte fra stat, kommune og amt har denne smukke bygning gennemgået en større udvendig og indvendig renovering, således at den nu indeholder skolens 10 smukkeste værelser. Her mangler stadig sidste fase: indretning af øverste etage (hanebåndsloftet) til kreativt værksted.

Vore fysiske rammer er blevet bedre i løbet af de seneste år, uden at vi har sat os i stor gæld, men der er stadig meget, der trænger til en kærlig hånd.

Da vi ikke som i sygeplejehøjskolens tid har haft skolen fyldt med elever fra kælder til kvist, har vi måttet udvide kursusvirksomheden, således at vi nu kun ligger nogenlunde stille i januar måned. Resten af året er her lange og korte kurser, og især i sommermånederne er her meget stor aktivitet med familiekurser og ældrekurser. De sidste år har disse kurser været pænt efterspurgte, og det årlige elevtal har bekvemt ligget på 40. Som noget nyt har vi afholdt nogle internationale kurser, og vi havde på et længere kursus sidste år polske elever fra en højskole, som vi senere lavede udveksling med. Rødkilde har også været vært for en europæisk miljøkonference i efteråret '90.

Især på de korte kurser har vi benyttet mange gode lokale foredragsholdere og timelærere. I det hele taget samarbejder vi med lokale foreninger, der afholder studiekredse og foredrag på Rødkilde, ligesom mange mønboere møder op til skolens offentlige arrangementer. Efter

Skoleplan.

Rødkilde Folkehøjskole

stiftedes 1865 af Frede Bojsen. — Skolen ligger ved Stege, 1/4 Mil fra Byen. Den omfatter:

Den almindelige Højskole,
Delingsførerskolen og
Haandværkerskolen.

Der holdes Skole for Karle de 5 Mdr. November—Marts og for unge Piger de 3 Mdr. Maj—Juli.

Den 3. November og 3. Maj modtages Eleverne i Stege Kl. 2 1/2 (eller 7 1/2 eller 12). Tøjet hentes og bringes frit fra og til Stege. Større Kasser og Sække (Skabe kan ikke faa Plads paa Værelserne) sendes bedst og billigst som Fragtgods — 8 Dage i Forvejen — mærket med Ejerens Navn og Adresse: Rødkilde pr. Stege. Sengeklæder, Lagener og Haandklæder maa medbringes. Der findes kun Enesenge, dog kan enkelte Dobbeltsenge faas efter særligt Ønske. — Bøger, Tegnebestik, Materiale til Haandarbejde m. m. kan faas paa Skolen. —

Lærerne:

Forstander cand. theol. Vagn Møller.
Villemoes Eliasen.
Kristian Gregersen.
Lærer J. P. Jensen, Lendemark.
Sognepræst M. Jensen, Keldby.

Konsulent M. Greve (Landbrugsfagene).
Bygmester C. Christensen.
Murermester Fr. Jensen.
Bygningskonstruktør L. Jepsen.
} Ved Haandværkerafdelingen.

Lærerinderne:

Fru Ulla Bojsen Møller, exam. Gymnastiklærerinde.
Fru Jutta Bojsen Møller.
Frk. Ellen Appelt.

Undervisningsfagene.

(Fælles for alle Afdelinger.)

Verdens- og Kirkehistorie.
Danmarkshistorie.
Nordiske Digtere og deres Værker,
Lovkundskab.
Geografi.
Naturlære.
Sang.
Oplæsning.

Hver 4. Søndag Eftmd. holdes kirkeligt Møde i Forsamlingshuset. Om Vinteren holdes offentlige Foredrag Onsdag Aften, delvis med fremmede Talere.

Den almindelige Højskole.

Dansk og Retskrivning.
Regning og Bogføring.
Gymnastik og Legemslære.
Landbrugsfag: Plantelære, Agerdyrkningslære, Husdyrlære og Nivellering.
Haandarbejde (om Sommeren.)

Delingsførerskolen.

Ledere: V. Eliasen og (om Sommeren) Fru Ulla Bojsen Møller.

Gymnastik.
Kommandoøvelse.
Gymnastikteori.
Legemslære.
Skydning og Skydeteori (om Vinteren).
Dansk og Retskrivning.
Regning.

Ved Skoleaarets Slutning afholder Overbestyrelsen for de danske Skytteforeninger den almindelige Prøve for Delingsførere.

Haandværkerskolen.

Denne Afdeling er særlig for Bygningshaandværkere; men tillige gives der Undervisning for andre Haandværkere (Smede, Maskinarbejdere, Malere, Karetmagere og Møllebyggere).

Der arbejdes i et Hold for Begyndere og et for viderekomne (saadanne, der før har gennemgaaet et lignende Kursus).

Undervisningen har til Formaal at meddele Eleverne en saadan faglig-teoretisk Uddannelse, som den unge Haandværker har særlig Brug for i sin praktiske Gerning.

Undervisningsfagene er for Begynderholdet: Frihaandstegning, geometrisk og Projektionstegning, hvorefter der i de sidste Par Maaneder tegnes Fagtegning. Eleverne føres her saa vidt, at de kan tegne til Svendestykke, der kan aflægges i Stege.

For det ældre Hold: Fagtegning (ca. 20 Timer ugentlig) i de forskellige Fag. Bygningshaandværkerne naar almindelig saa vidt, at de til Slutning laver en Tegning til et mindre Landhus, og viderekomne til en borgerlig Bygning med Planer og Overslag; desuden Opmaalinger. For dem, der ønsker det, gives der tillige videregaaende Undervisning i Projektions-, Perspektivtegning og Skyggelære. Det ældre Hold faar endvidere Undervisning i Matematik, Fysik, Bogholderi og Nivellering.

Fælles for begge Hold er Materiallære: Foredrag over med Fremvisning af Prøver paa de alm. anvendte Bygningsemner, deres Forekomst, Tildannelse og Anvendelse. — Bygningslære: Foredrag over de alm. Bygningsformer og Konstruktioner; her lægges særlig Vægt paa at vække og retlede Sansen for godt og smukt Byggesæt.

Begynderholdet deltager i Højskolens Undervisning i de alm. Skolefag.

Det ældre Hold overværer daglig 1 à 2 Foredrag paa Højskolen og faar endvidere 3 Timer ugentlig i Regning og 3 Timer ugentlig i Dansk.

Betalingen.

For Undervisning, Kost og Bolig betales i Følge

Beslutning af alle Landets Højskoler 40 Kr. mdl. paa Vinterskolen og 36 Kr. mdl. paa Sommerskolen, og Betalingen erlægges efter følgende dalende Skala:

Karleskolen:		Pigeskolen:	
For 1. Maaned	50 Kr.	For 1. Maaned	40 Kr.
„ 2. „	45 „	„ 2. „	36 „
„ 3. „	40 „	„ 3. „	32 „
„ 4. „	35 „		
„ 5. „	30 „		
ialt	200 Kr.	ialt	108 Kr.

For Undervisning paa Haandværkerafdelingen eller Delingsførerskolen ydes 2 Kr. mdl. ud over den for den alm. Højskoleafdeling gældende Betaling. De, der maa afbryde Opholdet paa Grund af Sygdom eller uforudset Indkaldelse til Militærtjeneste betaler kun 40 Kr. for hver enkelt Maaned. Det samme gælder dem, der mindst 3 Maaneder har været Elever paa denne eller en lignende Skole.

Der findes en Del To- og Tremandsværelser med Bord, Taburetter og Kakkelovn. De, der ønsker at bo paa disse, betaler henholdsvis 1 Kr. eller 70 Øre mdl. derfor og maa sikre sig Plads paa disse Værelser ved Indmeldelsen. Eleverne paa Vinterskolen kan mod Betaling af 2 Kr. for hele Vinteren faa varmt Karbad en Gang ugl. Om Sommeren faas Adgang til Skolens Strandbadehus for 1 Kr.

Til alle Skolens Afdelinger kan søges Understøttelse gennem Amternes Skoleraad og Københavns Magistrat. Skema til Brug ved Ansøgning faas hos den stedlige Sogneraadsformand, Byfogedkontoret eller Københavns Magistrat. For Vinterskolens Vedkommende indsendes Ansøgningen inden 1. Maj, for Sommerskolens inden 1. November.

„Rødkilde Elevforening" (Fmd. Gdr. Laurits Larsen, Tostrup pr. Stege) og „Højskoleforeningen" (Fmd. Gdr, Chr. Hemmingsen, Bidsinge pr. Stege) understøtter til Ophold paa Skolen. Desuden raader denne over et privat Understøttelsesfond.

Naar Forespørgsler er besvarede og Plan tilsendt, bedes vedkommende snarest meddele mig, om de kommer eller ej, ligesom indmeldte Elever, der hindres i at komme, bedes sende snarlig Besked herom.

Vagn Møller.

Ottekantens genindvielse er de gamle onsdagsaftener på Rødkilde blevet genindført om sommeren. Programmet rummer fællessang, folkedans, musik og teater, og til den praktiske side får vi hjælp af en trofast lille gruppe fra skolekredsen. Vinterens månedsmøder afholdes normalt den 1. mandag i måneden.

Målsætning

Det sidste års tid har bestyrelsen og medarbejdere haft nogle gode samtaler om skolens målsætning og fremtid. I det daglige stilles der uafbrudt håndfaste krav til medarbejderne fra elever, bygninger, offentlige kontorer og pengeinstitutter. Der kræves handling her og nu, og der bliver sjældent spurgt om overordnede målsætninger. Det er kontante krav om flere kursister, levende og inspirerende undervisning, trygt samvær, også i fritiden, det er behov for bygningsvedligeholdelse, højere indtægter og besparelser. Alt sammen rimelige og spændende udfordringer, som dog tilsammen kan virke overvældende ind imellem.

Her i skriftet bringes kun et enkelt af de mange forskellige oplæg fra bestyrelsesmedlemmer og medarbejdere. Fagligt har vi hver vores stærke og svage sider, ligesom vi også ideologisk, religiøst og politisk spænder vidt. Drøftelserne viser dog, at vi alle går ind for en højskole, som ikke blot giver specialviden om natur og miljø og uddanner naturvejledere, men som beskæftiger sig med hele livet, og det der opliver og oplyser mennesket: myter og litteratur, historie, filosofi, religion, kunst og kreative fag. Vi finder det også vigtigt, at den viden og de oplysninger, man får under et højskoleophold, både fremmer samtalen og leder til konkret handling.

Vi har den glæde, at mange gamle elever melder sig ind i elevforeningen Krudtuglerne, som vi holder forbindelse med, dels gennem bladet »Uglen« og dels på elevmøder og arbejdsweekender på Rødkilde arrangeret af elevforeningen. Op til jubilæet har gamle elever på en sådan arbejdsweekend renset Rødkildes mindesten og trukket inskriptionerne op med sort maling. Man kan nu tydeligt læse den 150-årige grundlæggers motto: »Gerning kræver tid, men tid kræver også gerning«. Vi er helt enige på Rødkilde: DER SKAL HANDLING TIL NU!

Fra skolens 1987-brochure.

Naturhøjskolen Rødkilde tager udgangspunkt i den natur, der er en forudsætning for mennesket selv – såvel som for andre former for liv.
Vi finder det væsentligt, at mennesker med vidt forskellig baggrund mødes, samler oplysninger, udveksler synspunkter og får brugt krop og sanser i tæt kontakt med landskabet, vejret og årstidernes skiften.
Flere og flere mennesker erkender, at den udvikling, der ødelægger vore leveomgivelser, må ændres.
Vi tror, at en af vejene til en ændring er at arbejde i fællesskab for større forståelse og respekt for liv.
Hvis naturen ikke for alvor skal slå igen, må vi udvikle en bevidsthed, der omfatter andre former for liv og andre måder at leve på, med ømhed og respekt.

Opholdet på Naturhøjskolen Rødkilde danner et grundlag, der kan bygges videre på.

Naturhøjskolens bomærke

Vi har valgt en lille ugle, der sidder i en af Møns smukt dekorerede landsbykirker. Elmelunde-mesteren satte den i hvælvingen engang i 1400-tallet, da øen havde en rigdom af søer og moser myldrende fyldt med liv.

Skarpsindige iagttagere har sagt, at uglen er dårligt malet: denne fugl plejer jo at sidde lodret på en gren eller telefonmast, når lyskeglen fra bilen rammer den om aftenen.

Men det er ganske sikkert ikke Natuglen, der er malet. Derimod kendte Elmelunde-maleren en anden ugle fra den natur, der var rigelig af: Mosehornuglen. Den ses hyppigere i dagslys og sidder mere vandret. Som gengivet i kirken.

Nu er både moser og Mosehornugle et sjældent syn i vore områder. Men et skabende menneske har gemt fuglen og bragt den videre til nye generationers bevidsthed, sammen med kirkens øvrige billeder af skabelse, liv og fortabelse.

Vi synes, det er et godt bomærke at sætte over Naturhøjskolen. Vi har blot vendt fødderne en smule, så de danner et hjerte.

I håbet om, at vore handlinger må føre til fællesskab, også med det øvrige liv på kloden.

Niels Peter Andreasen

Karen Anker – Møns Dronning Dagmar

af Jutta Bojsen-Møller.

»Karens Rødkilde« kaldte Frede Bojsen Rødkilde Højskole. Hans første kone, Karen Anker, finansierede nemlig for sin fædrenearv bygningen af skolen. – Frede Bojsen levede et langt liv, blev en kendt højskolemand og venstrepolitiker; Karen Anker derimod blev kun 23 år. Hun døde i barselsseng i 1866 og boede i alt et par år på Møn – en kort livsbane, som ikke skulle give kraft til et stærkt eftermæle. Men det fik hun alligevel, for hun blev Møns skytsengel, Møns Dronning Dagmar. Ligesom Dagmar, der jo også døde i barselsseng, kom hun langvejs fra – fra Norge, var af rig godsejerslægt og byggede en skole med tårne og kamtakkede gavle, som skulle være til gavn og oplivelse for bondestanden. På mindestatuen af hende i Rødkilde park står en strofe fra visen om »Dronning Dagmar og Junker Strange«:

»Hun kom uden tynge, hun kom med fred,
hun kom goden bonde til lise:
Havde Danmark altid saadanne blomster,
man skulde dem ære og prise.«

Portræt med udskåret ramme skænket Rødkilde ved 100 års jubilæet af mønsk familie, der havde bevaret billedet af K. A. siden et familiemedlem i 1866 hjalp med at bære Karen Ankers båre fra Tjørnemark til Koster (gave fra Nikoline og Karl Winther, Hjertebjerg).

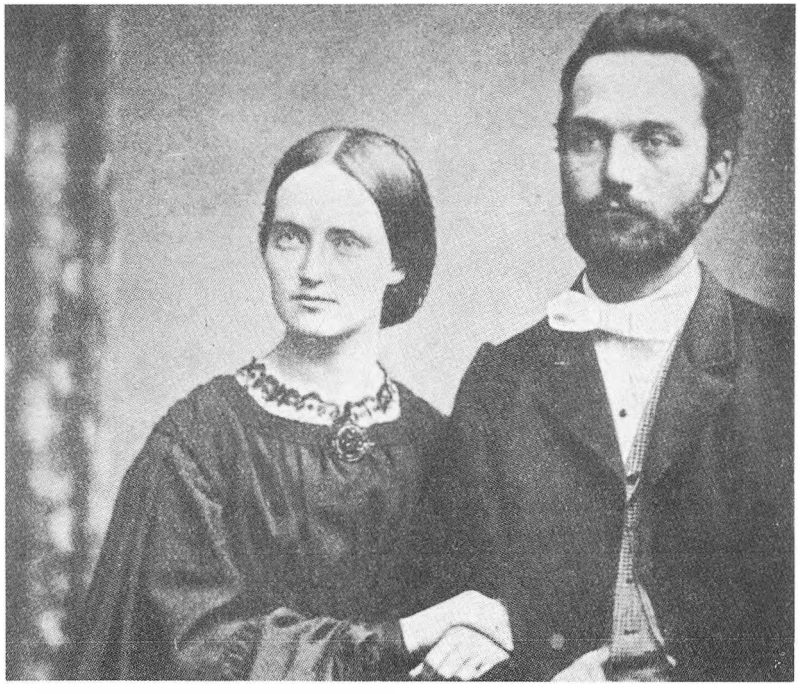
Her går en førkristen opfattelse af dronningen, som den, der bringer godt år og fred, op i en højere enhed med middelalderens helgenindekult og 1800-tallets fromme kvindeideal. Bondekvinder fra Møn har igennem generationer haft Karen Ankers billede hængende ved deres hovedgærde, og jeg har hørt om en, der havde det som sit sidste ønske at lægge en rose på Karen Ankers grav i Norge. Det er et vidnesbyrd om en særlig fromhedstradition, som har eksisteret uden om den officielle kirke med stærke rødder tilbage til middelalderen. Viserne om Dronning Dagmar er et godt eksempel på dette; det er middelalderviser, som har været levende i folketradition helt op til vores tid. Og jeg tror, at hvert sogn ikke blot har haft sine hekse, men også sin Dronning Dagmar.

Igennem den blide, fromme Karen synes mønboerne at have set et glimt af Guds væsen, kærlighedens væsen. Nu har vi i en del år kæmpet imod det romantiske kvindeideal, og derfor kan det være svært at sluge historien om Karen uden at få kvalme. Men det ændrer ikke på, at man i alle kulturer har vidnesbyrd om mennesker, som er i særlig kontakt med Gud, og som kan gå i forbøn for andre. Kald dem dronninger, helgen-

inder eller engle; ét er vist: gennem dem sikres det at himlen åbner sig. Det er kun i vores prosaiske århundrede, at vi har afvist dette; men noget nyt er på vej, og de unge lyrikere har op igennem 80'erne digtet om engle som et fortættet billede på skønheden. For Frede Bojsen selv smeltede Vorherre og Karen sammen til en højere enhed. En måned efter Karens død skriver han til hendes veninde, Kristine Aamodt, i Norge:

»Sandheden skal være den, at jeg ikke mere skal leve mit eget liv, men hendes og Vorherres, for de to smelter saa underlig sammen for mig. Hold fast paa det, Kristine, at vi to skal vinde livet, naar vi vinder hende igen, og hende naar vi vinder livet – de to kan nu ikke adskilles, »livet i sin fulde glans« – lad os saa blot ikke adskille os selv, men holde fast paa maalet og holde ud med Gud i den lange kamp, som vist endnu er tilbage, for mig er den vist lang«.

Det siger sig selv, at Frede Bojsen med denne indstilling selvfølgelig medvirkede til, at dyrkelsen af (som han kalder hende i brevet) »den søde, milde, øjeklare Karen« blev så udbredt. Men det, at hun døde i barselsseng, gjorde hende også til en væsentlig identifikationsfigur for kvinder, for det var noget enhver frygtede. Som etnografen Henny Harald Hansen siger: »Dengang var barselssengen kvinders slagmark, og du får ikke en mand til at gå igennem dette!«

Karen Anker og Frede Bojsen som nygifte i 1865.

Karen Anker døde den 22. september 1866 i Tjørnemark i en bolig, som hun og Frede havde lejet indtil Rødkilde stod færdig. Hun skulle begraves hjemme på herregården Rød i Norge og blev først sejlet fra Koster til København. Tusindvis af mønboere fulgte hendes kiste, selv gamle gik de 10 kilometer fra Tjørnemark til færgelejet Koster, og inden hendes kiste blev indskibet på dampskibet til Københmhavn, takkede Frede de mange mennesker: »Modtag min tak for den kærlighed, hvormed I modtog hende, da hun kom hertil, min tak for den kærlighed I har vist hende, mens hun var iblandt os og endelig min tak for den kærlighed, hvormed I har ledsaget hendes støv for sidste gang til stranden. Det er et folketog i dag, det er et fredens tog, en fredens engel har vandret iblandt os – gid det blive til velsignelse.«

Det er Fredes far, sognepræsten i Stege, Fritz Engelhardt Boisen, som i sit tidsskrift *Budstikken* giver denne skildring, som er blevet læst igen og igen – i bondestuerne på Møn, men også blandt højskolepigerne rundt om i landet, hvor Karen fremstod som inkarnationen af det grundtvigske kvindebillede. Thyra Jensen var på Æbeltoft Højskole i 1883 hos Frede Bojsens søster Nanna, og hun skriver i en biografi om Nanna:

»Hun fortæller os om sin for mange År siden afdøde Svigerinde Karen Anker fra Norge. Hun fortæller os, hvor ydmyg og undselig hun

var trods sin Skønhed, om hendes Offervilje trods hendes store Rigdom, om hendes Brudefærd og tidlige Død. Hun var selv så bevæget, og hvor vi alle græd af Sorg over at vi ikke lignede den os ubekendte Karen Anker.

Først sang hun og derefter dikterede hun Karen Ankers Bryllupssange, som vi skrev ind i vore Poesibøger. Særlig Herman Ankers sang til Søsteren på Bryllupsdagen (...) med sine femten Vers sang vi ofte, og Karen Anker næsten dyrkede vi i al Stilhed som en slags Helgeninde, vi så gærne vilde ligne.« (Thyra Jensen: En dansk Præstekones Historie, s. 193).

»Gamle Boisen«, som eleverne på Rødkilde kaldte Fredes far, fortsætter sin skildring af Karens ligfærd:

»Nu gled færgen fra broen tæt besat med mennesker. Frede stod stille og lænede sig til kisten; en mængde andre både ledsagede den. Det var det skønneste vejr, himlen var blå og spejlede sig i havet, hvor ikke en bølge rørte sig. Alt var tyst og stille, ikke en lyd hørtes blandt de mange mennesker – da lød klokkerne fra Kallehave Kirke på Sjællands kyst; det var som hørte vi himmerigs klokker lyde med glæde over hendes indtog i de evige boliger.«

Samtidig med det ophøjede billede af Karen er vi også i stand til at følge hende i hendes dagligdag i de 3-4 år, hun kendte Frede. Han bevarede nemlig et utal af breve fra hende, som sammen med mange, mange andre breve og dokumenter (bl.a. hans mor, Eline Boisens erindringer) har ligget på Rødkildes lofter igennem generationer. Nu befinder det meste sig hos hans barnebarn, Åge Bojsen-Møller.

Der er hundredvis af kærestebreve: »Elskede, dyrebare Frede min...« »Hjertenskære Frede. Jeg bærer erindringen om dig med mig i mit hjerte som en stor skat. Det bedste jeg ejer. Jeg længes så hjertens inderlig efter dig, manden min...« Karen skriver om sin længsel, sin glæde og afdækker minutiøst sine skiftende stemninger fra den højeste lykke over at være elsket af ham, den eneste ene, til den dybeste fortvivlelse over, at der skal gå så lang tid, før de ses. Mens de er forlovede – fra 1863 til 1865 – bor hun jo hjemme i Norge. Hun skriver også til sin veninde, Fredes søster Mix, om hvor bange hun er for at han skal opdage, hvor dum og uvidende hun er, ja, hun tør næsten ikke sige noget, når han er i nærheden. – Pigers boglige uddannelse var jo dengang meget

Ankomsten til Tjørnemark.

mangelfuld og tilfældig. – Senere bliver tonen også ængstelig over, at hun snart skal forlade Norge og slå sig ned i et land med så stærke politiske modsætninger mellem højre og venstre. Frede var som sin far ivrig grundtvigianer og forkæmper for den uindskrænkede grundlov, og hans drøm var at blive højskolemand og dér kæmpe for almuens myndiggørelse. En drøm, som Karen som bekendt var med til at føre ud i livet efter 1864-krigen, hvor i øvrigt 50 højskoler blev oprettet (i løbet af 6 år!) ud fra sloganet »hvad udad tabes, skal indad vindes!« Frede havde store planer om et folkeligt akademi i nærheden af København, og de udså sig gården »Dejligheden« i Bramsnæsvig ved Roskilde; men ejeren ville ikke sælge sin gård til samfundsnedbrydende højskolefolk.

Karen er hjemme på Rød kort før brylluppet i 1865, da Frede skriver om sit hyr med at finde et passende sted, og hun er tydeligvis ked af, at planen med »Dejligheden« er gået i vasken. Han lufter forskellige andre

muligheder, Lejre og Stege (det vil hans far så gerne have); men Frede har jo mere højtflyvende planer end at oprette en lille lokal bondeskole, og Karen er ikke meget for at bo så tæt på sine svigerforældre. Hun er desuden også noget bekymret over, om hun kan klare det krævende højskoleliv og engagere sig fuldt og helt i det, som svigerinden Mix gør det på Sagatun (Norges første højskole).

Men det endte med at blive en bondehøjskole på Møn. I august 1865 blev Frede og Karen gift, og umiddelbart herefter flyttede de ind i den lejede gård i Tjørnemark. Her startede Frede sin højskolevirksomhed i foråret 1866 med ca. 30 bønderkarle, som var indkvarteret rundt om på egnens gårde. Vi er i stand til at kigge ind ad vinduerne og følge Karen i hendes daglige gøremål, fordi Frede bevarede breve, som hun skrev til Kristine i Norge. Den ophøjede engel bliver til en ganske almindelig forelsket og nygift kone, som skriver til sin veninde om stort og småt, mest småt, og hun lægger ikke skjul på, at hun savner et rigtigt fruentimmer at sidde og sladre med. De første breve handler om, hvor travlt hun har:

»Jeg har rendt omkring i haven og huset for at se alting efter; har pillet blommer op, som skal syltes til i aften, har set efter om vi har agurker til salat, har taget stentøj ned, – har set ænder efter som ligger i vand, har sendt Lise afsted at bede fremmede og mange andre lignende ting. Vi skal have stort selskab i aften må du vide for alle bønderne heromkring, de har jo været så snille og villige mod Frede og straks gaaet ind paa at tage elever i huset osv. og nu skulde de gøres lidt ære paa igen, saa nu kommer de 24 i tallet iaften. Vi skal spise i skolestuen ved skolebordene og have stegte ænder og kalvesteg og kage. Er det ikke latterligt at jeg er midt i at være gift nu, jeg synes selv det er saa komisk at jeg undertiden knap kan se nogenlunde alvorlig ud, naar Marie viser mig omkring i spisekammeret hvor »fruen kan se, der er ikke mere smør osv«. Det værste ved at have hus er alt det skrækkelig meget, som skal huskes at siges og ses efter og købes osv. Du ved, jeg er rædsom til at glemme og nu kommer jeg da ogsaa til at lide for det og derfor gaar jeg bestandig og læser over en lang lektie for mig selv, som jeg alligevel glemmer naar jeg kommer til Stege.«

Kvinder ved »Karens Minde«.

Igennem brevene lyser kærligheden til Frede, og Karen fortæller om ham i små malende detaljer: »du skulle se ham om morgenen, når han er så skrækkelig søvnig og jeg kysser ham. Så lyser hele hans ansigt op og han slynger begge sine arme om min hals med sådan inderlighed og ømhed...« Fra og med vinteren 1865/66 kommer brevene også til at handle om Karens svangerskab, og i den sidste tid går hun tæt på, hvordan kroppen forandrer sig.

»Tjørnemark, d. 28 August 1866.

Kære lille Kristine min!

Jeg sidder i en højst ubekvem stilling med benene lige ret ud i vejret og intet støttepunkt i ryggen og skriver på en bog, så du må undskylde skriften om den bliver endda værre end ellers. Men doktoren siger, jeg endelig må sidde med benene lagt op på noget, når jeg er stille, ellers hovner de alt for grueligt. Ja, det er sommetider vanskeligt nok at få strømperne på, så tykke er de til over knæene. Men så er det da også den eneste plage jeg har sågodtsom. Hænderne og alt det øvrige er godt igen på det nærmeste, så jeg håber jeg ender som jeg begyndte med at være strålende frisk. Doktor Mackeprang som jeg nu har talt med syntes også jeg så aldeles strålende sund ud og ligeledes madammen som var herude igår for at bese sit offer. Ja, du kan tro det er underligt at have det ivente sågodtsom hver dag, efter alle julemærker skulle det rigtignok ikke være før midt i september, men det er der jo bare 14 dage til, og det kommer vist så ofte lidt tidligere. Nu er også alting færdig, i dag har jeg talt op til storvask på både stort og småt tøj.

Jeg løj, om jeg sagde jeg ikke var det mindste ræd. Man ved jo allige-

vel, at der er alvor med i sagen, hvor morsomt det end er forresten altsammen. Forleden bad doktor Lorenz Frede om at komme ind til sig, og han sagde, at han måtte undersøge mine hofter, og hvis der var noget i vejen med dem ville det blive en hård dyst. Og han sagde Frede burde telegrafere til en doktor i København, som han opgav adressen på (...) Din Karen.«

»Tirsdag den 18. September 1866.

Søde Kære Kristine!

Jeg skulle have skrevet til dig alt for længe siden, men nu er jeg ikke bekvem til noget mere og heller ikke til skrivning, da jeg ikke kan tåle at sidde bøjet mere. Dette skulle betyde at være et brev til din fødselsdag, må du vide. Det er rigtignok lidt tidligt endnu, men jeg tænker hver dag, at det måske kan være den sidste, jeg kan skrive til dig, så det er bedst at benytte øjeblikket, mens jeg kan rable nogle ord endnu og så kan du i det mindste dog vide, jeg huskede den.

Jeg kan nu knapt gå mere, kun dårligt sidde, men må næsten ligge på sofaen altid. Dog de sidste dage har været så meget bedre.

Uf, den sidste tid er dog en rædsom tid, jeg ser ud så jeg synes knap en hund må kunde holde det syn ud, og min mave ligner et stegt æble af kulør, så sprængt er huden på den. Og når jeg rejser mig eller går omkring, så strammer, svider, klør og værker det, så jeg synes det er næsten uudholdeligt, og desforuden er jeg så fuld af udslæt over hele kroppen. Store hvide plamager udover arme, ben, hænder og ende. Forleden nat blundede jeg en smule, og da jeg vågnede op og følte på min krop, så mærkede jeg, at det var væk og borte. Ja, er det ikke komisk, nu er jeg på det nærmeste bra igen?

Det var rigtignok kommen såvidt med mig en aften i min pine, at moder hemmeligt sendte bud efter madammen, og fru Boisen kom herud kl 10 om aftenen. Og trods jeg synes det har været så meget at gennemgå denne smule, så siger madammen og moder og alle, at de knap har set friskere kone. Udslettet er så almindeligt og snarere sundt, og pinen med maven betyder ingenting. Så når alt kommer til alt, har jeg kun grund til at takke Vorherre af hjertens grund, som lader mig slippe så let. Men nu skal du rigtignok være fri for al den barselssnak, men jeg har selv så godt som intet andet i mit hoved nu.

Det første kvindelige elevhold 1868.

Torsdag aften: Så nu har brevet ligget i nogle dage og al min elendighed er blevet til herlighed. Vil du endog tænke dig: jeg har været helt inde i Stege i eftermidag, første og sandsynligvis sidste gang i lang tid. Jeg var derinde for at bede Boisens komme herud til imorgen middag, så skal de trakteres med meloner, vindruer og tyttebær, som kom hjemmefra i går.

Nu kan jeg ikke lade være med at bede Vorherre hver dag at det må komme, ellers bliver det så grueligt sent for Moder at rejse hjem igen. Med bygningen af Rødkilde går det rask fremad, skolen er sågodtsom fuldstændig færdig og knejser nu højt i sky med sine takkede gavle, hvor der kun var et hul, da du så det. Den skal jo også tages i brug i næste måned. Den 22. skal den indvies, og Frede siger: »Så holder vi barnedåb med det samme!«

Farvel, farvel, søde vennen min og tak for alting i de svundne år.

Din Karen.

Jeg er så frisk, så frisk!«

Da Kristine fik dette brev, var Karen allerede død. Hun døde lørdag nat. Som nævnt skulle Karens svigermor, Eline Boisen, med til den middag, som Karen var ved at forberede, da hun skrev sit sidste brev til Kristine. En middag, som hurtigt blev afbrudt, fordi Karen fik veer. I Eline Boisens erindringer er denne fødsel en af de mest dramatiske scener, en katastrofe, som hun minutiøst afdækker, så man som læser bliver suget ind i fortællingen.

Karen Anker døde som så mange andre kvinder på den tid af fødselskramper, som skyldes en ubehandlet svangerskabsforgiftning. For Frede var tabet af hende en ufattelig stor sorg, som han aldrig forvandt, og det blev ikke bedre af, at den søn hun fødte døde 3 måneder senere.

Frede Boisen bevarede 3 breve, som han skrev til Kristine i tiden efter Karens død. Han gemte dem i en særlig kuvert, hvor han udenpå skrev, at det var særlig betydelige breve. Og det er det sandelig. Jeg vil slutte denne fortælling om Karen Anker med at citere fra det første brev, fordi det er skrevet med stor skønhed, og fordi Frede Boisen beskriver sin sorg på en så almen måde, at det taler direkte til os over hundrede år efter.

»Rødkilde 21 Novb. 66

Kære Kirstine!

Ja, jeg husker det altsammen! kan jeg ikke lade være med at svare mig selv nu, da jeg igen har læst dit brev med de mange kære, saa kære smaabilleder fra den tid, da det var vaar, da de blade vare i løvspring hvoraf nu netop de sidste falde til jorden. Hvor meget kan ikke en eneste sommer, et eneste bladskifte indeholde – jeg synes, der staar skreven en hel saga paa hvert eneste af de blade, der nu falder af de gamle elletræer og rasler henover den frosne jord – Her ender sagaen om »Karen den huldsalige« – og dog nej det har jeg egentlig ikke læst paa noget eneste: Hun lever her og skal vedblive hermed – hun har alt talt et vækkende ord til de mange elever her i vinter, og hun skal ikke glemmes af de skiftende slægter lige saa lidt som de skiftende blade i lunden vist vil glemme, at de – naar hendes aftenstund kommer – maa have lidt at fortælle mig om hende. Jeg kan sletikke selv fortælle noget, men min eneste glæde er at lytte til, naar andre vil fortælle mig lidt – og det brænder jeg af længsel efter – at sidde ganske stille og høre til – men der er ingen, der tør gøre det, naar jeg ikke selv begynder – det formaar jeg ikke – jeg husker ingenting, naar ikke andre minder mig derom, og følgen bliver, at jeg tier og de andre tier, saa maa stenene, bladene og bølgerne fryse stive – saa tier alting stille og saa længes jeg saa bitterlig efter min eneste egen Karen. – Saa trænger jeg til at skrive – og det er dog ikke det jeg vil og har kun natten dertil. Du forstaar mig i dette bedst og til dig kære Kirstine er jeg ikke bange for at skrive saadan, at der ingen mening er i, du faar nok lidt derud af (...) Skolen gaar fortrinligt – men giver en umaadelig travlhed, meget mere end ifjor.

Hils alle venner fra
din hengivne
ven
Frede Bojsen.«

Artiklens forfatter Jutta Bojsen-Møller (yderst til venstre) sammen med 4 andre Bojsen-efterkommere, der i 1985 udgav » –men størst er kærligheden«, Eline Bojsens erindringer fra midten af forrige århundrede. Eline Bojsen var mor til Frede og Jutta Bojsen, og dagbøgerne blev fundet på Rødkildes loft.

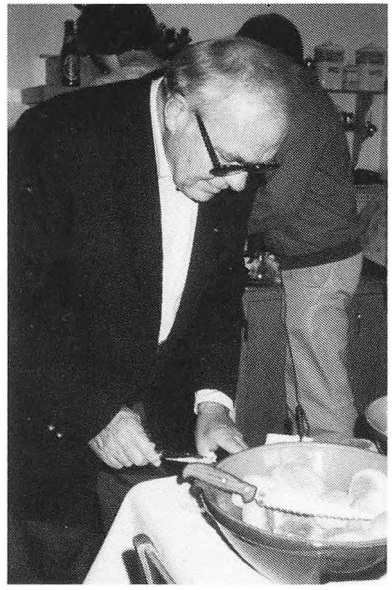
Frede Bojsen og Møn

af Aage Bojsen-Møller, forstander på Rødkilde højskole 1962-86.

Det stod ikke skrevet ved Frede Bojsens vugge, at han skulle starte en højskole netop på Møn, men når vi ser på hans slægtsmæssige baggrund, kan det ikke undre, at han fik et livsforløb som højskolemand og politiker.

Bedstefaderen, biskop P. O. Boisen, var stærkt optaget af at forbedre skolelærernes uddannelse og oprettede derfor i Vesterborg 1801 det første af de såkaldte præstegårdsseminarier med »fri undervisning uden streng examen«. Bispen holdt selv daglig »frie og livlige foredrag for seminaristerne« – højskoleforedrag, om man vil!

Faderen, præsten Frits Boisen, havde ikke alene en central stilling i de grundtvigske kredse, men levede også stærkt med i det nationale og politiske liv og var da også i et par perioder medlem af Rigsdagen. »Budstikke-Bojsen«, som han kaldtes efter et lille fjortendagesskrift, han udgav i en lang årrække, var en meget yndet prædikant, men også ofte benyttet landet over som taler ved store folkemøder. Således var han gentagne gange taler på Skamling. Da Frits

Aage Bojsen-Møller, Frede Bojsens barnebarn, forstander på Rødkilde 1962-86.

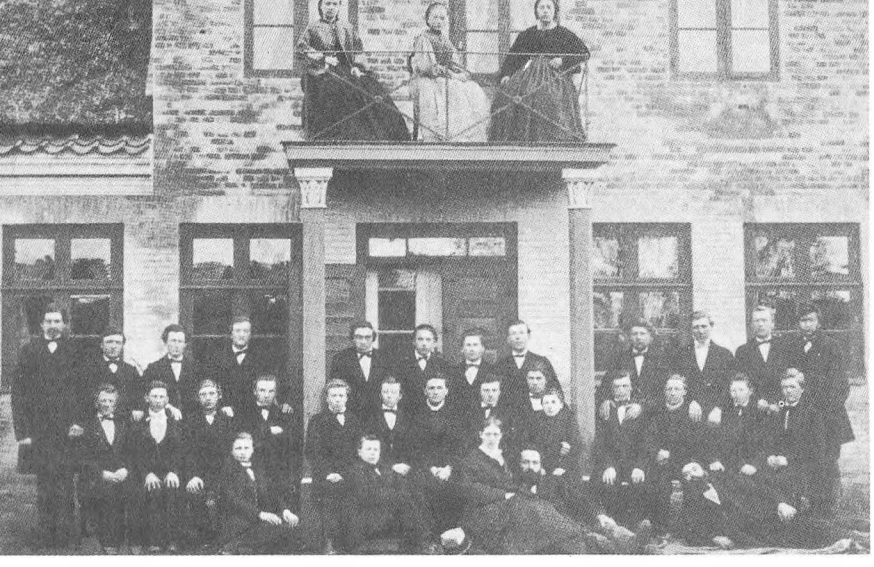
Bojsen forlod Vilstrupembedet i Sønderjylland for at blive præst i Stege, skrev Edvard Lembcke til afskedsfesten for ham sangen »Vort modersmål er dejligt« med linierne: Hvert ord, der kom fra hjertet, og som til hjertet når, det blev en sten i muren, som hegner hendes gård.

Frede Bojsen skriver i sine erindringer om præstegårdshjemmet: »Det er undertiden ytret, at jeg er født demokrat, og dette er rigtigt, såsom jeg er min faders søn, og det turde nok være, at få har følt og virket mere for småfolks vel end han. Mine brødres og min deltagelse i det offentlige liv var blevet særlig stærkt fremskyndet ved den rolle, som offentlig interesse spillede i vort hjem, ikke mindst derved, at faders og moders opfattelse heraf var modstridende. Faders tanke og gerning var optaget og drevet af varm følelse for folkets sag, særlig for menigmands lykke, de forstod ham også bedst. Moder var fortrinsvis besjælet af en næsten alt for skrupuløs retsindighed, en hensynsfuld noblesse, der navnlig væbnede sig imod enhver slags egennytte. I omsorg for og måske overvurdering af børnene stod hun ikke tilbage for faderen. Ejendommeligt for vort hjem var, at børnene meget tidligt blev draget ind i alle forhold både indadtil og udadtil. De blev faders og moders fortrolige i alt, og det bidrog til en forholdsvis tidlig udvikling af børnene. Mine første breve har jeg modtaget 7 år gammel. De bærer vidne om, hvor tidlig fader betroede sine børn alle sine bekymringer og forhåbninger.«

Af den store børneflok fik de seks en fremtrædende plads i det folkeoplysende arbejde: Nanna: præstekone og højskolemoder i Æbeltoft. Jutta: præstekone og højskolemoder i Sorø, Lyngby og Rødkilde. Dertil rødstrømpe som formand for Dansk Kvindesamfund. Peter: politiker, højskoleforstander og senere seminarieforstander i Gedved. Mix: højskolemoder på Sagatun, Norges første højskole. Emil: redaktør på Horsens Folkeblad – talerør for andelsbevægelsen. – Og så endelig Frede.

Med denne slægtsmæssige baggrund er det forståeligt, at han allerede i studenterårene havde planer om et arbejde i højskolens tjeneste. Schrøder, Trier, Nørregaard og Bågø hørte da også til hans vennekreds – og dertil kom, at han ofte spiste middag om søndagen hos selveste Grundtvig (hans onkel var Grundtvigs kapellan og gift med Grundtvigs datter Meta). En time før middagen fortalte han for Grundtvigs børn – ikke nogen let opgave, da »den gamle« hørte på!

Det var da også Grundtvig, der opfordrede Frede Bojsen til at starte en ny højskole. Formentlig tænkte

Karlehold, marts 1866, på »Tjørnemark«, hvor der blev holdt højskjole, inden Rødkilde blev bygget (Frede Bojsen og Karen Anker liggende foran).

Grundtvig på »skolen i Soer«, for Frede Bojsen taler selv om »en højskole med nordisk videnskabeligt tilsnit«. Frede Bojsen bøjede sig imidlertid for faderens stærke ønske om en højskole på Møn, så det blev til en »almindelig bonde skole«.

Kun 25 år gammel kom så Frede Bojsen til Møn og startede sin højskolevirksomhed med et prøveår i Tjørnemarke, og da det forløb tilfredsstillende, startede han byggeriet af Rødkilde og holdt indvielse den 8. oktober 1866.

Efter stærke opfordringer fra mønboerne lod han sig imidlertid vælge til Folketinget i 1869 og erfarede, at han ikke kunne drive højskole og samtidig være politiker, hvorfor han i 1874 fandt en afløser til højskolearbejdet i J. H. Andersen fra Gedved. Et heldigt valg, for skolen og Andersen havde 30 gode år sammen.

Det havde uomtvistelig stor betydning for øen, at den fik en højskole. Øens unge havde nu let adgang til et højskjoleophold med de udviklings- og uddannelsesmuligheder det indebar. Skolen havde en landbrugslinie og allerede fra 1868 husholdningsskole om sommeren for unge piger. Senere kom også en håndværkerlinie oprettet af Poulsen-Nørbjerg, som også byggede 8-kanten. Initiativet til opførelse af denne forsamlingsbygning udgik fra mønboerne selv, som ønskede et sted, hvor man kunne samles til folkelige møder, til gymnastik eller andre former for samvær – altså på en måde en fortsættelse af højskoleopholdet. De nødvendige midler blev indsamlet lokalt med tegningsbeløb på 100, 500 eller 1000 kr. – store beløb i 1880'erne! Skolen overtog senere bygningen ved at indløse disse beløb, men mange lod pengene indgå i en fond til elevunderstøttelse.

Flere erindringsskrivelser, bl.a. Helene Dideriksens dagbog, beretter om det åndelige liv, der rørte sig på øen – og højskolens del heri.

Allerede året efter skolens start kom en lille gruppe til Frede Bojsen med anmodning om at være dem behjælpelig med at oprette en ny sparekasse; hvis ikke, ville de søge dannet en filial af den sjællandske bondestands. Denne blev ledet af Alberti, som Bojsen stod i et politisk modsætningsforhold til!

Baggrunden for henvendelsen var den, at bønderne forgæves havde søgt at få indflydelse på ledelsen af den gamle sparebank, men det strandede på kammerråd Puttferchens modstand imod at lade den selvsupplerende direktion vælge af et repræsentantskab.

Bojsen søgte først at opnå en forståelse med Puttferchen, men da det ikke lykkedes, dannedes foreningen og lovene for den nye sparekasse den 20. juli 1867. – Der holdtes kontordag på Rødkilde en gang om måneden, men efter nogle års forløb flyttedes ind til gæstgiver Henningsen i Stege. – Sparekassen havde nogle startvanskeligheder, da den første bogholder manglede en del kendskab til pengesager, og da Bojsen følte et stort ansvar for sparekassen, påtog han sig af egne midler at forrente en kassebeholdning. Senere, under pengekrisen i 1876-77, havde han mange spekulationer vedr. sparekassens likviditet og måtte indskyde et betydeligt beløb ved at sælge nogle af sine aktier til en ufordelagtig kurs for at ride stormen af. Han skriver herom: »Denne periode kostede mig en stor del af min formue og en del af mit helbred«.

I 25 år, fra 1867, var Bojsen formand for sognerådet. Møderne

holdtes en tid lang på Rødkilde, og han passede i denne periode alt skrivearbejdet selv. I hans formandstid byggedes nye skoler i Tøvelde og Lendemarke samt et fattighus i Nøbølle, – ellers beretter han ikke yderligere om denne del af sin virksomhed.

Af størst økonomisk betydning for Møn var oprettelsen af sukkerfabrikken. Frede Bojsen agiterede for sagen gennem artikler i Møns Folkeblad. Der blev holdt nogle møder om sagen og foretaget prøvedyrkning til en fabrik på Lolland. En lille gruppe med Jens Strandskov og Kristoffer Kristoffersen i spidsen samlede underskrifter, men det lykkedes dem kun at få tegnet ca. 1200 tdr. land, og sukkerselskabet forlangte 2000! Gennem sit rigsdagsarbejde havde Bojsen imidlertid forbindelse med Tietgen, og for ham betegnede Bojsen de 1200 tdr. land som et fint resultat, resten ville afgjort komme, når fabrikken først var bygget. Han fik overvundet Tietgens betænkeligheder, og fabrikken blev bygget i 1884. Det varede ikke længe, før de 2000 tdr. land var tegnet.

Bojsen forsøgte at få landmændene til at tage del i fabrikken ved at tegne »landmandsaktier« på 300 kr. pr. tegnet areal, for ad denne vej kunne fabrikken efterhånden være bleven et andelsforetagende, men landmændene viste ikke interesse for dette forslag.

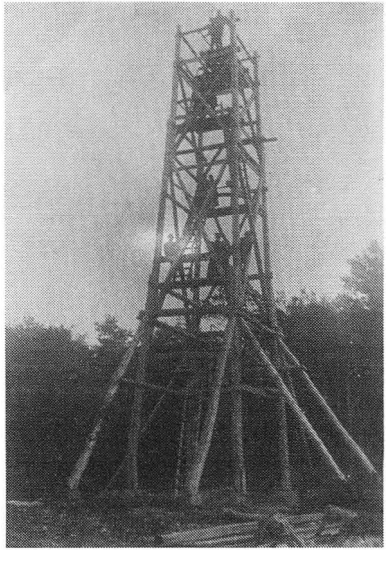
Sukkerdyrkningen har været en absolut gevinst for Møn. Fabrikken udviklede sig til at blive Møns største arbejdsplads. På et tidspunkt med 500 beskæftigede i kampagnen, og for de mønske landmænd hjalp den over en periode med dårlige landbrugskonjunkturer.

Som et kuriosum kan nævnes, at det i 80'erne ikke var muligt at tegne arealer på Sjælland, »man fandt det under sin værdighed, at levere roer til det lille Møn«. Det var dog slut med de fine fornemmelser, da der i 1902 blev oprettet en saftstation i Mern!

Nu er fabrikken lukket, men det er vist stadig en god forretning at dyrke roer på Møn.

På 25-års dagen for sit valg til Folketinget fik Frede Bojsen besøg af en deputation af mønboere med Hans Dideriksen som ordfører. De overrakte en adresse underskrevet af ca. 1000 vælgere samt en pengegave på 1400 kr. Bojsen skulle selv beslutte, hvad pengene skulle bruges til, og han bestemte da, at en del skulle bruges til at opføre et udsigtstårn i Ulfshaleskoven. Tårnet blev også bygget, og derfra kunne man se 14 kirketårne på Møn, Falster og Sjælland, så det blev et yndet udflugtsmål. Desværre eksisterer det ikke mere, men i disse tider, hvor der satses på turister, kunne Skovstyrelsen måske give træ fra skoven og en lokal indsamling skaffe midlerne, så vi kunne få bygget et nyt tårn. Det ville da være en attraktion!

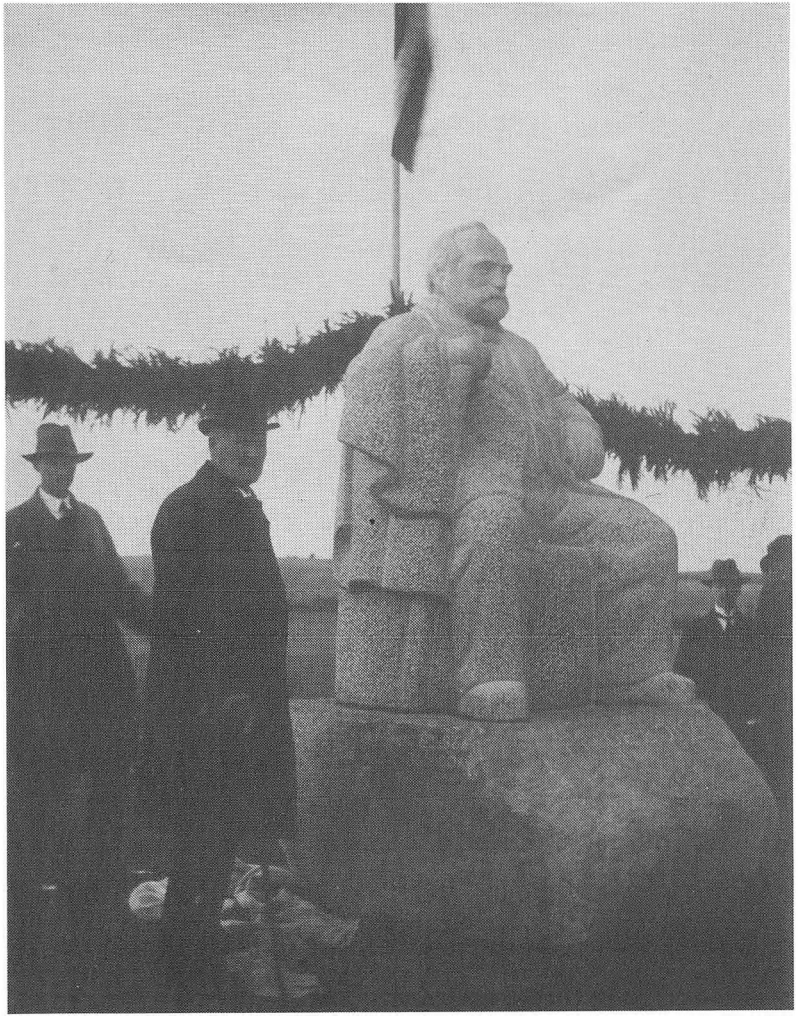
Tårnet i Ulfshale-skoven.

Ulfshale havde i øvrigt Bojsens store interesse. Fællesskoven, som tidligere blev brugt til græsning, var i en dårlig forfatning, men Bojsen forestillede sig, at skoven kunne bringes i god stand, hvis den blev samlet på én hånd. Han opkøbte derfor så mange parter som muligt, det blev til ca. halvdelen af skoven, samt engarealer i Vedelen og på Horsnæs. Samtidig enedes han med de øvrige parthavere om en udskiftning, så ejerforholdene blev bragt i orden til almindelig tilfredshed.

I sin halvdel af skoven lod Bojsen foretage læplantninger under ledelse af skovrider Smith og med gode råd fra Dalgas. Målet var som sagt at genskabe skoven og samtidig foretage en slags frivillig fredning. Først et par år efter Bojsens død kom den første egentlige fredning i Ulfshale. I dag fremtræder skoven med en stor variation af vækster, som i efterårstiden giver en helt enestående farvesammensætning.

Han havde også planer om at genåbne Ulfshaleløbet. Der blev foretaget en del opmålinger, men projektet blev ikke gennemført – ej heller planen om at lette den søværts adgang til Stege ved at grave en kanal tværs over Vedelen i Ulfshale. Ideen hertil var vist nok udgået fra H. F. Carøe.

Afsløring af billedhuggeren Gunnar Hansens statue af Frede Bojsen 1929.

I slutningen af 1880'erne havde byrådet planer om at nedrive Mølleporten, som var en hindring for den stærke trafik! Heldigvis søgte en gruppe borgere at forhindre dette, og Bojsen medvirkede til, at højere instanser forhindrede en sådan helligbrøde. I dag er Mølleporten med volden det eneste middelalderanlæg af denne art, vi har bevaret i Danmark!

Bojsens interesse for Mølleporten hænger selvfølgelig sammen med hans store interesse for og arbejde med Møns historie. Allerede inden han sluttede på Rigsdagen i 1901, havde han samlet materiale til sin Møns Historie. Hvert sogn blev nøje undersøgt og registreret lige fra fund fra forhistorisk tid over fæstegårdenes frikøb til slægtsforhold i samtiden. Mønboerne var flittige til at give ham oplysninger. Men en stor del af sit materiale fandt han på Rigsarkivet, og da Rigsarkivets sager ikke må komme ud af huset – og altså heller ikke blive sendt til Rødkilde – måtte Bojsen hyre en mand til at udføre afskrivning af arkivalierne. Resultatet af Bojsens indgående studier blev et værk på over 2000 sider strækkende sig fra forhistorisk tid op til dette århundrede, hvor Møns historie er belyst i sammenhæng med udviklingen i riget som helhed. – Der findes vel næppe i Danmark en landsdel, hvis historie er så grundigt udforsket som vores Møn.

Frede Bojsen havde den drøm, »at det lille øland Møn kunne gøres til et mønsterland i alle retninger både åndeligt, sjæleligt, politisk og økonomisk«. – Han så vel næppe denne drøm gå i opfyldelse, men det bør siges, at han for sit vedkommende gjorde, hvad han kunne!

Det hele begyndte med Bojsen – også dansk politik i dag

af undervisningsminister Bertel Haarder

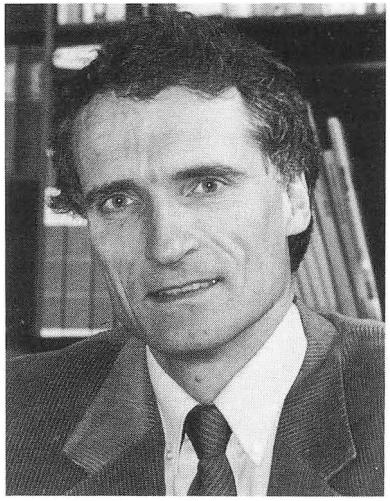
Frede Bojsen har altid stået for mig som den ranke, retlinede venstrepolitiker, der for de gode måls skyld tillod sig at indgå forlig med det stejle Højre-parti, selv om det gik imod nogle partitaktiske hensyn.

Han gik imod dem, der med alle midler ville bekæmpe Højre-regeringen og flertallet i landstinget, som regeringen støttede sig til. Han syntes ikke, at påtrængende reformer, bl.a. socialreformer, skulle tages som gidsel i kampen om regeringsmagten.

Men dermed gjorde han sig selv til en slags forræder over for den største af alle sager: kampen om forfatningen, dvs. kampen for, at regeringen skal være i overensstemmelse med Folketingets flertal.

Han mente ganske vist, at han ved det store forlig om bl.a. socialpolitikken i 1894 havde fået et løfte om statsminister Estrups afgang. Men han havde ikke fået løftet af Estrup selv, og det skete først fem måneder senere.

Da havde mange af Bojsens støtter forlængst forladt ham, og Bojsen var

Bertel Haarder, venstrepolitiker og undervisningsminister.

efter den historie stærkt svækket politisk. Alligevel støttede han ivrigt de følgende højreministerier, men bad dog aldrig selv om at blive minister.

Det ville nok også have forstærket forræderianklagerne og sendt ham over i historien som den, der solgte retten for en ministerpost.

Det var hans strategi at skabe splittelse i Højre gennem samarbejde med de mange moderate og fremsynede Højrefolk. Hvis det var lykkedes, ville han antagelig være gået med i en stærk centrumkoalition med det formål at holde både radikale og Estruppere ude. Det ville have givet Venstre den lange storhedsperiode, som det nu gik glip af – også på grund af Alberti-skandalen.

Den nuværende folketingsbibliotekar, Kristian Hvidt, der udgav Bojsens erindringer, har i et brev til mig sammenfattet Bojsens politiske liv på følgende måde:

»Bojsens stjernestund faldt i marts 1894 omkring det store forlig efter provisorierne (de ulovlige finanslove). Men stjernen blegnede i den afgørende stund, fordi halvdelen af hans tilhængere faldt fra, og det blev afgørende ikke alene for Bojsen, men for dansk politik – på den dag dannedes spiren til de vanskelige partigrupperinger, som kom til at præge det følgende århundrede, det store venstre/højre syndrom, et hadkærlighedsforhold, som da gudskelov er blevet mere harmonisk nu. En anden begivenhed, som ændrede partistrukturen afgørende og som må have pint Frede Bojsen forfærdeligt var Alberti-sagen, som for lang tid slog benene væk under J. C. Christensens venstre, men dog gav de bojsenske moderate en chance«.

Med den sidste bemærkning hentyder han til Bojsens to unge tilhængere, Klavs Berntsen og Niels Neergaard, der kom til at lede de tre Venstreregeringer fra 1908-09, 1910-13 og 1920-24 – med støtte fra Højre imod radikale og socialdemokrater.

Bojsen er beviset på, at centrumhøjre-tendensen var levende i Venstre lige fra partiets dannelse i 1891. (Bojsen sad i Folketinget 1869-1901).

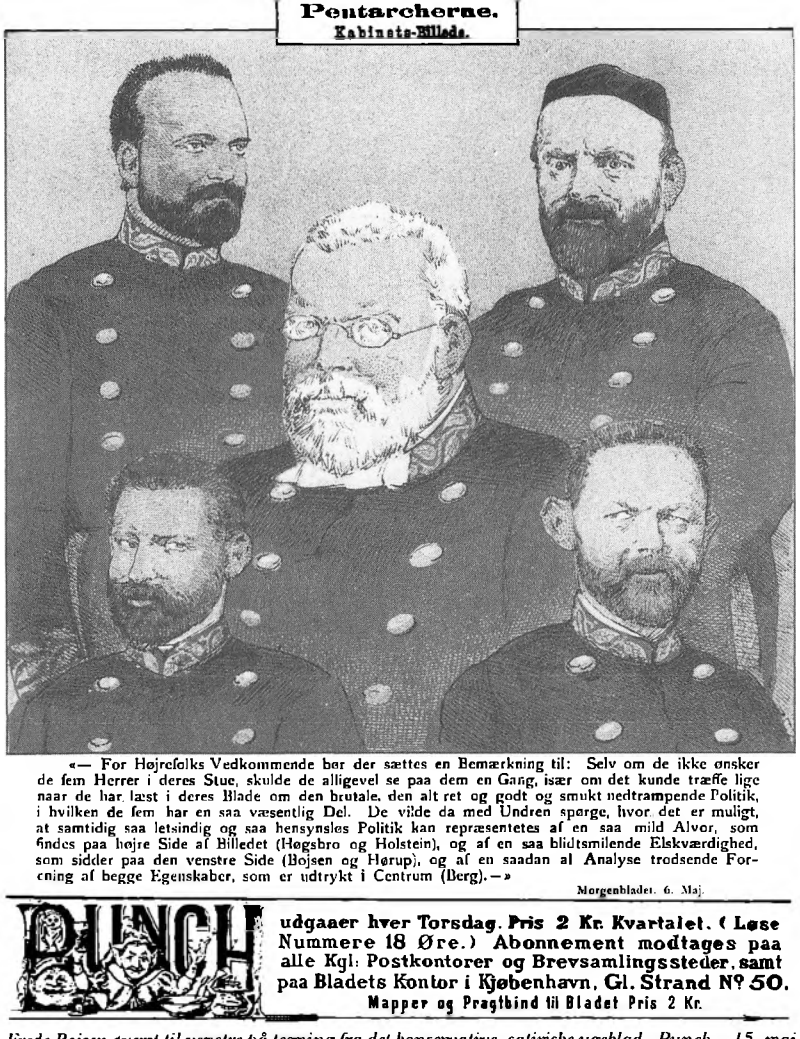
Kristian Hvidt gør et stort nummer ud af, at Bojsen – som det nuværende Venstres stamfader – betragtede den københavnske radikalisme som en langt mere nedbrydende kraft end Højres sorte nationalkonservatisme, som i øvrigt ikke var så sort endda, hvad bl.a. undervisningsministeren gennem 10 år, Jacob Scavenius, var et eksempel på.

Efter at have læst den spændende bog, der er skrevet om Scavenius, kan jeg levende forestille mig, at Bojsen i mange spørgsmål har været i større konflikt med de radikale og socialdemokraterne end Scavenius. – Så, hvis det er definitionen på at være konservativ, så var han i visse

spørgsmål mere konservativ end det konservative Højre, lige så vel som han var national, endda dybt national.

Kristian Hvidt beskriver det på følgende måde: »Hans rod i den grundtvigianske skole med den stærkt nationale farve placerede ham naturligt på yderste højre fløj af Venstre på linie med den noget ældre Sofus Høgsbro, en position indenfor partiet, der i forbindelse med hans noble fremtræden og akademiske uddannelse gjorde ham mindre fremmed for dele af højre end de fleste andre venstremænd. Derved blev han særlig skikket til at gennemføre den store forsoning mellem højre og venstre ved forliget 1894«.

Efter min mening er det forkert at anbringe Bojsen på yderste højre fløj. Han var på ingen måde hverken reaktionær eller talsmand for de besiddendes interesser. Han var i hvert fald ikke klassepolitiker – snarere var han det, der i Frankrig hed »notabel«, en højskolens Reventlow med udsyn og idealisme, svær at sætte i bås. Han var folkelig i ordets bedste forstand – besjælet af en ægte folkelig nationalfølelse, som han havde fra Grundtvig og fra alle de folkelige bevægelser, som også hans far, F. E. Boisen, og hans mange brødre og

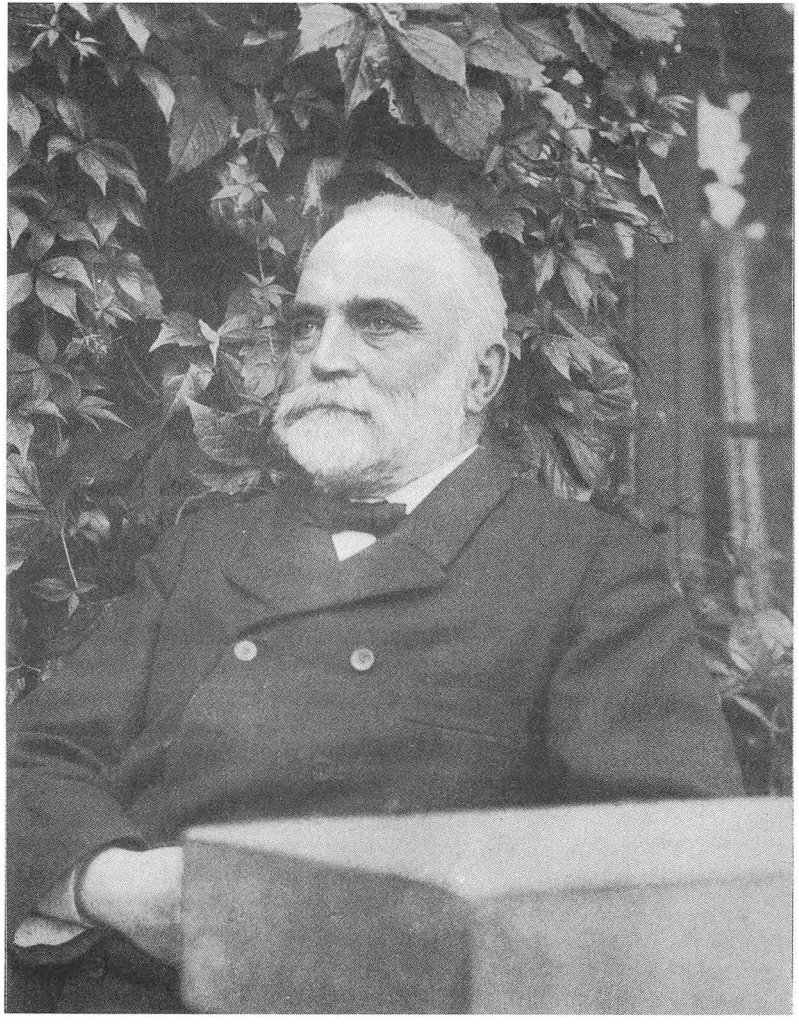

Frede Bojsen øverst til venstre på tegning fra det konservative, satiriske ugeblad »Punch«, 15. maj 1884. Efter fotoet af de 5 venstreførere, som kunne ses i utallige bondehjem. Her er de i kabinetminister-uniformer.

søstre stod i spidsen for. – Jeg er mere i tvivl om hans mor, Eline, med de norsk-danske rødder i det bedre borgerskab og forbindelse til kongen. Hun brød sig ikke om sin mands vækkelser, endsige om Grundtvig, og havde utvivlsomt stemt Højre, hvis hun som kvinde havde haft stemmeret. Til gengæld havde Bojsen arvet hendes sans for det praktiske og hendes modvilje mod store ord, der ikke afspejles i personlig handling. Han var i modsætning til faderen dårlig til at lade sig rive med af sine egne taler, hvilket svækkede ham som politiker. Han var – skønt intellektuel – udpræget praktiker. Men han var anti-materialist, og klassepolitik lå ham fjernt. Bojsen ville først og fremmest værne om det, der betyder alt for et folk, nemlig folkesjælen, folkeånden.

Det var det åndelige og det etiske, det gjaldt. Og den personlige udvikling, som også var målet for hans højskolegerning på Rødkilde. Det etiske var ikke bare talemåder. »Ærlighed var utvivlsomt et af hans fornemste karaktertræk«, skriver Kristian Hvidt.

Selv Københavns befæstning anskuede han ud fra en åndelig-moralsk synsvinkel. Forsvarets opgave var især at sikre et »Dannevirke i

Frede Bojsen.

hver mands bryst«, som en af hans samtidige udtrykte det. Selv udtrykte han det således: »Min interesse var knyttet til det levende forsvar, fordi deltagelse i dette kunne være en løftestang for den hele landet omfattende nationale følelse, medens det stod mig klart, at Københavns befæstning måtte til slutning medføre forsvarets indskrænkning til en knugende fæstningskrig, som snarere måtte blive en tyngsel for nationalfølelsen. Forsvarsvæsenet har aldrig kunnet stille sig for mig som andet eller mere end en følelsessag«.

Det var netop dette åndelige syn på tingene, der trods alt holdt sammen på Bojsens moderate og Chr. Bergs rene venstre. Sammen dannede de i 1884 (ti år før det store brud) det »Danske Venstre«, og sammen udgav de »Morgenbladet«, hvormed de afstak fronten over for det »Europæiske Venstre«, dvs. københavnerne, fritænkerne, de åndsradikale, kort sagt alle dem, der med Hørup og Edvard Brandes i spidsen senere dannede det Radikale Venstre i 1905. På grund af Alberti-skandalen kom de radikale hurtigt til at danne regering – tilmed alene – nemlig i 1909-10 og i 1913-20. Dermed startede på godt og ondt den danske tradition for mindretalsregeringer og partisplittelse.

Lidt højtideligt kan man sige, at det hele begyndte med Bojsen. Han er ikke blot stamfader til det nuværende Venstre. Han er også stamfader til de frontdannelser og samarbejdsmønstre, der siden har været afgørende i dansk politik. Der er sandt at sige ikke sket meget, der er værd at nævne siden da. Åndeligt og politisk gik Danmark i stå i begyndelsen af århundredet. Der gik en hel menneskealder, før der med jordskredet og Glistrup i 1972-73 for alvor blev gjort op med »gammelpolitikerne«. Det opgør kunne have indledt en ny epoke, hvis det havde haft samme etiske styrke som det folkelige opbrud i forrige århundrede. Men Glistrup appellerede ensidigt til hjernen og tegnebogen og fik derfor ligesom Centrumdemokraterne ingen varig betydning. Bedre gik det ikke SF og de kristelige. Derfor har vi i dag stort set det politiske landskab, Bojsen mere end nogen anden var med til at forme under Venstres indre brydninger i sidste tredjedel af forrige århundrede. Der er stort set ikke tænkt nye tanker siden.

Sigrid Neiiendam
(født Andersen)

af Johny Johanne Haugaard (højskolelærer fra sygeplejehøjskolens begyndelse i 1936).

Kildehuset i Rødkildes have blev opført af Frede Bojsen og hans lærer Jens Kristensen samtidig med Rødkilde højskole. Det er bygget som et lille græsk tempel og minder en del om grækernes skatkammer i Delphi.

Sigrid Andersen, der ville være skuespiller, øvede sig både på Holberg og Shakespeare netop her. Hun kunne slynge sine replikker ud, så det rungede ned over Noret. Forstander Andersen, Sigrids fader, varetog alt på Rødkilde Højskole, medens Frede Bojsen dyrkede politik og skrev Møns historie.

Et års tid efter at jeg var blevet ansat på Rødkilde (1936), gik jeg til oplæsning hos Sigrid Neiiendam; der var en måneds ferie mellem holdene af vordende sygeplejeelever. Her hos Sigrid Neiiendam skulle jeg møde to timer to gange om ugen. Jeg måtte vælge, hvad jeg ville læse og øve mig på det. Det blev »Thepotten« af H. C. Andersen.

Ind imellem fortalte hun om Rødkilde. Hun måtte absolut ikke blive

Johny Haugaard, 1936.
Afgået ved døden august 1991.

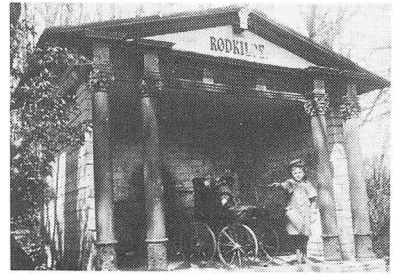
skuespiller. Herom skriver Sigrid Neiiendam i sine erindringer:

»Hjemme paa Møen var der megen Tale om at anlægge en Jernbane over Øen. Tanken vakte Glæde hos nogle – navnlig hos dem, der havde Interesse for et stigende Turistbesøg til Klinten – men Sorg hos andre, hvis Jord Banen vilde komme til at gennemskære. Frede Bojsen, der boede Dør om Dør med mine Forældre, var ikke alene Møens Folketingsmand, men dens ukronede Konge, og han var naturligvis Genstand for Paavirkning fra begge Sider. En Dag hittede jeg paa – som et Udtryk for Smaafolks Mening – at agere Husmandskone i Sind og Skind. Saaledes udklædt besøgte jeg Bojsen og beklagede paa ægte Møensk, at Banen vilde komme til at gennemskære og derved ødelægge min Have. Skønt han kendte mig fra Barnsben, genkendte han mig ikke, men hørte venligt paa mine Besværinger, og det var først, da jeg ved Slutningen af vor Samtale vilde give ham en Krone for hans Ulejlighed, hvis han fik Banen hindret paa Rigsdagen, at han med ét udbrød: »Men Sigrid dog! Hvad Du kan hitte paa!« Frede Bojsen havde ikke meget Lune, og jeg tror ikke, at Spøgen helt behagede ham. Men jeg var svært lykkelig over, at jeg ved Hjælp af gamle Klæder og Dialekt havde kunnet gemme mig selv saa godt, at han ikke straks opdagede mig. Den lille Oplevelse bidrog til at give mig Tro paa mig selv og Mod til at vedgaa det, jeg havde mest Lyst til. Der skal Mod til at have Talent.«

Kort tid efter denne episode aflagde hun, den 19-årige, prøve på Det kgl. Teaters elevskole. Hun bestod med glans.

Sigrid Neiiendam blev gift med Robert Neiiendam, grundlægger af Teatermuseet i Det gamle Hofteater. Her ejes Nordens største teaterhistoriske samling. Han var nogle år yngre end Sigrid; men det kan ikke betyde noget for 2 kunstnere.

Den dag jeg skulle afslutte mine oplæsningstimer hos Sigrid Neiiendam, måtte jeg absolut ikke betale »en rød øre« (citat). »Vi er jo fra samme sted!« sagde hun med et stort smil. Jeg løb hurtigt hen til blomsterhandleren og købte 20 langstilkede, røde roser. Med dem vendte jeg tilbage og overrakte dem til hende med tak. »Vi er jo fra samme sted!« Disse ord hørte hendes mand fra sit arbejdsværelse, og han kom ind og så Sigrid med favnen fuld af langstilkede, røde roser. Med endnu en tak til dem begge gik jeg.

Kildehuset, maj 1896.

Rødkilde Sygeplejehøjskole 1936-1981

af Karen Margrethe Jensen, ansat på Rødkilde Højskole 1950-1982, først som sygeplejelærer, dernæst som den sygeplejefaglige leder, og sidst som højskolelærer på Naturhøjskolen. Nu medlem af skolens bestyrelse.

I 45 år var Rødkilde Højskole sygeplejehøjskole, hvilket vil sige, at skolen foruden at være en almindelig folkehøjskole tillige gav undervisning i de grundlæggende sygeplejefag. Efter forskolen på Rødkilde Højskole fortsatte eleverne deres videre uddannelse på sygeplejeskolerne ved forskellige hospitaler rundt om i landet. I 1936, da Rødkilde Højskole blev omdannet til sygeplejehøjskole, var skolens forstander og ejer Vagn Møller, og forstanderinde for det sygeplejefaglige område blev Maria Madsen – den senere mangeårige formand for Dansk Sygeplejeråd.

Den første sygeplejehøjskole begyndte i 1927, da Testrup Højskole ved Århus blev købt af Dansk Sygeplejeråd. Ledelsen af skolen blev lagt i hænderne på Maren Grosen og Ingrid Kaae, to meget dygtige sygeplejersker.

Deres faglige dygtighed, deres etiske holdning og deres dybe respekt for dansk højskoletradition gjorde, at skolen hurtigt blev værdsat både i sygeplejefaglige kredse og i højskolekredse.

Testrup Højskole blev forbillede for de øvrige sygeplejehøjskoler, der efterhånden blev oprettet. Oprettelsen skete i samarbejde med Sundhedsstyrelsen, hvis leder i mange var medicinaldirektør Johs. Frandsen. Han fulgte med stor interesse sygeplejehøjskolerne og har flere gange udtalt, at »Forskolen i højskolen er dansk kulturs værdifulde og særprægede bidrag til vor sygeplejerskeuddannelse«. Og Maren Grosen sagde ofte, det var naturligt, at sygepleje og højskole blev kædet sammen, fordi de begge vil tjene livet, at sygepleje og højskole passer sammen som hånd til handske.

Ikke mindre end ti sygeplejehøjskoler har vi haft. Dvs., at et meget stort antal af de sygeplejersker, der i dag arbejder rundt omkring i landet har påbegyndt deres uddannelse på en sygeplejehøjskole og er blevet mere eller mindre påvirket af den og har derved været med til at præge sygeplejen i Danmark.

Mange unge, som måske ellers ikke ville have søgt en højskole, har således gennem sygeplejehøjskolen fået kendskab til den danske folkehøjskole.

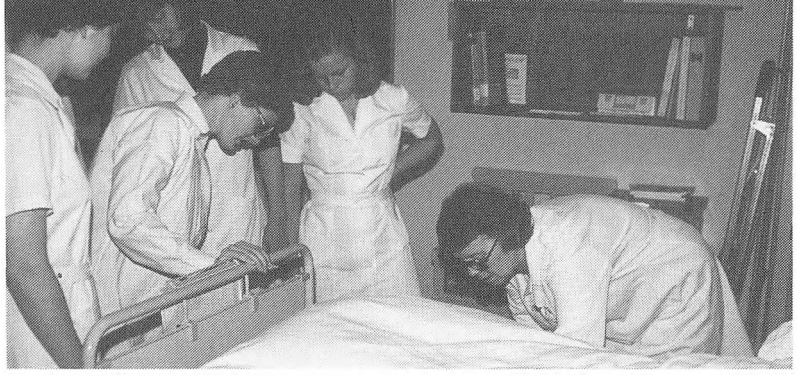
Selv mødte jeg sygeplejehøjskolen i 1942, da jeg var elev på Testrup Højskole.

Som elev fornemmede jeg ikke noget skel mellem det sygeplejefaglige og det højskolemæssige, det blev en lykkelig helhed for mig, og det er ikke for meget at sige, at det, jeg mødte på Testrup Højskole i sommeren 1942, i høj grad har været med til at bestemme mit liv og min livsholdning.

At det ikke altid har været så ligetil at forene det højskolemæssige og det sygeplejefaglige har jeg senere erfaret, da jeg selv blev underviser i sygeplejehøjskolen. Det har ofte været en kamp – ikke internt på skolen mellem højskolelærere og sygeplejelærere, vi har haft et inspirerende og fint samarbejde, højskolelærerne har været gode faglærere, og sygeplejelærerne har på samme vis været gode højskolelærere, – men en kamp for at tilgodese såvel de sygeplejefaglige, strengt fastlagte krav

Karen Margrethe samler sortbær til snaps på Samsø.

Hilda Christensen underviser i sengeredning.

som den højskolemæssige frihed og idé. Kampen har været spændende og – føler jeg – været med til at holde sygeplejehøjskolen levende.

I takt med ændringer i sygeplejerskeuddannelsen ønskede flere og flere sygeplejeskoler ved hospitalerne at varetage hele uddannelsen, og det førte til, at de fleste sygeplejehøjskoler ophørte med at give sygeplejefaglig undervisning.

På Rødkilde Højskole følte vi længe, at vi kunne opretholde en balance mellem de sygeplejefaglige og de højskolemæssige områder på en sådan måde, at det blev til gensidig gavn og berigelse, men i 1981 måtte vi erkende – for at bruge Maren Grosens ord – at »hånd og handske« ikke længere passede sammen, handsken snærede for meget, og det tager både hånd og handske skade af. Det var med stor beklagelse, at vi i 1981 opsagde aftalen med de sidste sygeplejeskoler, vi samarbejdede med.

Rødkilde Højskole var den sidste sygeplejehøjskole i landet, og med opsigelsen af aftalen afsluttede vi et 54-årigt kapitel i dansk sygeplejes historie.

Vi er mange, der mener, at dansk sygepleje har mistet noget værdifuldt ved ikke længere at have samarbejde med højskolerne.

Men Rødkilde Højskole lever videre og vil som naturhøjskole – ligesom sygeplejehøjskolen – tjene livet. Fugl Føniks er opstået af asken. Og tak for det.

Jeg har henvendt mig til nogle få af de sygeplejersker, der har været på Rødkilde Højskole i sygeplejehøjskolens tid og bedt dem skrive lidt om deres syn på og udbytte af deres højskoleophold.

Her følger deres bidrag.

En lille beretning om mit ophold på Rødkilde i vinteren 1939-40

af Grethe Serner Thomsen

Da jeg i sin tid bestemte mig for at blive sygeplejerske, var det absolut ikke min hensigt at tage på sygeplejehøjskole. Der fandtes på de større hospitaler forskoler af betydelig kortere varighed, hvilket jeg fandt måtte være tilstrækkeligt – efter min mening var højskolerne nærmest beregnet på elever fra landet med en kortere skolegang, og jeg kunne jo da både læse, skrive og regne!

Imidlertid var jeg på det tidspunkt ansat på Dansk Sygeplejeråds kontor, og højskolerne, hvoraf der på det tidspunkt fandtes 4; Testrup, Børkop, Fårevejle og Rødkilde, var et af Sygeplejerådets flagskibe, det kunne derfor ikke tænkes, at en af dets ansatte søgte ind som sygeplejerske uden om højskolen.Jeg lod mig overtale, selv om jeg slet ikke havde penge til et 5 måneders ophold. Jeg forsøgte at søge tilskud, men fik afslag på grund af min fars indtægt – den blev lagt til grund indtil det fyldte 28. år! Jeg måtte altså låne mig frem, og min søster lovede af sin sparsomme løn at sende mig 10 kr. om måneden til lommepenge!

Den 3. november 1939 satte jeg så kursen mod Rødkilde – på cykel – en togbillet havde jeg ikke råd til. Jeg boede på det tidspunkt på Amager, så det var en lang tur, men en dejlig tur i et mildt efterårsvejr. Jeg var ikke særlig glad – krigen var brudt ud i september, og jeg ville helst have været i nærheden af min familie. Dertil kom, at jeg absolut ikke nærede større forventninger til opholdet, men betragtede det nærmest som tidsspilde!

Det viste sig, at vi var et lille hold på godt og vel 30 elever, idet en del ansøgere fra Jylland og Fyn havde meldt afbud på grund af verdenssituationen.

Forstanderparret var Vagn og Ulla Møller, sønnen Åge var en opløben knægt på 13-14 år (han blev konfirmeret foråret 1940, og jeg husker, at vi samlede ind til et penalhus).

Lærerstaben bestod i øvrigt af to sygeplejersker: Maria Madsen (senere formand for Dansk Sygeplejeråd) og Margrethe Kruse (senere sekretær samme sted og endnu senere formand for International Counsil of Nurses), samt højskolelærer Johny Haugaard. Forstanderens far, Aage Møller – kaldet Farfar – der boede i Lendemark, holdt enkelte foredrag, det samme gjorde pastor Jensen fra Keldby.

Eleverne boede to og to i elevbygningen, hvor frk. Kruse havde sin lejlighed på 1. sal. Frk. Madsen og frk. Haugaard boede i den gamle bygning, hvor der nu er bibliotek (tidligere skolestue) – frk. Madsen i stuen og frk. Haugaard på 1. sal.

Undervisning: Dagen efter ankomsten var vi til prøve i dansk og vistnok også i regning – vi skulle inddeles i 4 hold efter vore kundskaber. Det var sikkert praktisk for lærerne, men ikke særlig demokratisk – der var jo ikke samme prestige ved at være på D-holdet som på A-holdet!

Undervisningen bestod i de sædvanlige højskolefag samt – naturligvis – sygeplejelære, teoretisk og praktisk; der var en komplet sygestue på skolen, og vi skiftedes til at være patienter, hvilket undertiden kunne være en blandet fornøjelse!

Rengøring blev betragtet som en del af undervisningen – foruden vore egne værelser skulle vi holde badeværelser, skolestuer, gymnastiksal og sygestue. Ind imellem kom der uanmeldt kontrol på værelserne, og vi så med en vis uro frk. Kruse lade fingeren glide hen over lampeskærmen!

Lyset på værelserne skulle slukkes kl. 22, hvilket der også førtes kontrol med.

Kontrollen gjaldt også vore private regnskaber. Vi skulle føre en regnskabsbog, som med mellemrum skulle afleveres til frk. Kruse; hvorvidt hun påtalte ekstravagante udgifter ved jeg ikke – jeg kunne jo ikke tillade mig megen ekstravagance med mine 10 kr. om måneden!

Mad: Bortset fra at vi skulle aflevere vore rationeringsmærker, mærkede vi den første krigsvinter intet til knaphed på levnedsmidler. Vi havde en meget dygtig økonoma, Thyra, der ligesom frk. Madsen var sønderjyde. Vi fik hjemmebag til kaffen hver aften og to retter mad til middag. Herudover fik nogle af de elever, der var fra landet, ind imellem sendt pakker fra bekymrede forældre, der frygtede for, at rationerne var for knappe, og det nød vi andre godt af! Vore yndlingsudskejelser bestod i kakao og franskbrød med tykt smør og spegepølse. Jeg mener at kunne huske, at jeg tog 5 kg på i løbet af de 5 måneder!

Samvær: Krigen og den mørke vinter, der efter jul blev meget hård med frost og sne, gjorde, at vi så godt som altid var på skolen både om dagen og om aftenen, og tog vi endelig ud, var det i samlet flok – det kunne hænde, at vi fik en invitation til en af de nærliggende gårde. At tage i biografen i Stege, endsige til bal i Skydevænget, kom vist ikke mange af os i tanke om – i hvert fald blev tanken aldrig realiseret! Det hændte, at nogle af de mere velbeslåede tog afsted i en week-end – vi andre savnede det faktisk ikke! Vi havde kun én ferie – 14 dages juleferie – jeg husker, at jeg cyklede hjem i fint vejr den 22. december, men måtte tage toget og bus tilbage efter nytår, da vi havde fået snestorm.

Hvordan fik vi egentlig tiden til at gå de lange aftener? Jeg mindes ikke, at det var noget problem. Dels skulle der naturligvis læses lektier, stoppes strømper, skrives breve mv., dels hyggede vi os sammen eller besøgte lærerinderne – det var for os en selvfølge, at de var visible hele døgnet! En gang om ugen var der åbent hus hos forstanderen i »Privaten« med oplæsning, sang, lege mv. – alt såre hyggeligt!

De af os, der ville, havde dramatik med frk. Haugaard – vi indøvede bl.a. scener af »Gøsta Berlings Saga«, som blev opført flere gange, både for elever og for omkringboende. Jeg spillede majorinden og fik efterhånden en vis træning i at dø i sidste akt. De musikalske indslag blev leveret af organist Mortensen fra Stege, der spillede violin sammen med en klaverspillende elev. Forspillet var ouverturen til »Den tyvagtige skade«.

Krigen: Forstanderen fulgte meget med i krigshandlingerne; han havde radio og holdt os daglig orienteret, men for os forekom krigen dog at være meget langt borte. Størst indtryk på os gjorde den finske vinterkrig, hvori der jo også deltog danske frivillige.

Vi strikkede muffedisser og syede dyngevis af veste af gamle aviser, som blev sendt nordpå. Desuden holdt vi en Finlands-aften for omegnens beboere med sang, oplæsning og indsamling.

Krigen rykkede nærmere, og forstanderen blev mere og mere nervøs. Han var overbevist om, at Danmark ikke kunne undgå at blive draget med ind i begivenhederne. Men for os var det kun de nære ting, der

gjaldt – den forestående prøve i sygeplejelære, vemoden ved at vi snart skulle skilles og spændingen ved at skulle begynde på et rigtigt sygehus – ikke alle fik desværre elevplads i første omgang.

Selv havde jeg søgt og fået ansættelse som elev på Stege sygehus.

Lige så nedtrykt jeg havde været, da jeg skulle begynde på Rødkilde, lige så ulykkelig var jeg, da jeg skulle derfra, og den eneste måde, hvorpå jeg kunne fortsætte kontakten med højskolen var jo at søge stillingen i Stege. Her blev jeg så i 3 år. Men det er en helt anden historie!

Skema fra vinteren 1952-53.

Merete Bojsen-Møller f. Bonlov. Rødkilling februar-juli 1959

Ved skæbnens gunst kom jeg ind som sygeplejeelev på skolen ved F.A.C. i Hillerød *uden* optagelsesprøve!! – og kunne udskifte den smukke, stribede elevuniform med den kedelige, gennemsigtige, hvide i 1961 (jeg nåede også lige at dumpe en enkelt gang – som Bodille sagde »Det kan jo ske for den bedste, for det er sket for mig«) – og så var jeg på Rødkilde i 8 dage og fik morgenmad på sengen!!

Så suppleringer i hudsygdomme og plastikkirurgi – så 51 stafylokokker – så blev det børnepsykiatrisk afdeling, dels på Riget og dels på Bispebjerg. Læste til skuespiller i 1 år!!

Så et dejligt bryllup med Finn – 2 år efter Jens i 1966, Jesper i 1967, Anders i 1969, Mette i 1970, og Signe blev adopteret i 1971. Blev hjemme og passede ungerne til Mette var 3 år. Startede så som hjemmesygeplejerske i »Den mørke firkant« i København.

I 1973 optaget på Danmarks Sygeplejerskehøjskole ved Århus Universitet/afd. i København. Færdig som sundhedssygeplejerske i 1974. Rejste til USA i 1974 med hele familien. Fik lejlighed til der at beskæftige mig med »Den lægeskabte fødsel«. Sundhedsplejerske i Hundested fra 1976 – det blev bl.a. til udgivelse af bogen: »Forløsning – fødsel med eller mod naturen«.

I 1986 startede jeg »Opholdsstedet Slettebjerggård«, som er en miniinstitution oprettet i vores eget hjem for 4 børn og unge. (De kalder mig forstander – på brevpapiret fra skattevæsenet!) Det trives familien og jeg fint med – jo! – sygeplejen kan føre til meget, hvis man altså har været på sygeplejehøjskole på Rødkilde.
– og så til følgende vers:

Mel.: Glemmer du, så husker jeg det ord for ord . . .

Rødkilde, hver gavl så rank
Noret stadig står – helt blankt.
Som'ren stille går på hæld.
Venner mødes nu i kvæld
Rødkilde – du er dig selv.
husker I hin februar i sne og slud?
Alle var i pels og vanter godt klædt ud.
Hanerne var fyldt med iskoldt vand,
hårvasken klared' vi i en spand – i en spand!!
Forstander Vagn på tur i haven gå,
ved aftenkaffen sukkermad han »brummer« på!!
Fulgte med om lyset nu så slukket blev
hos hver eneste sygeplejeelev.

(Sunget ved elevmødet september 1960 v. aftenkaffen).

Tidligt – pinsesolens glans.
Hvide sejl – et bål – skt. Hans.
Vedbend som på træet gror.
Rødbøgen – på plænen bor.
Åbent hus – hvert barn bli'r stor.
»Dommens dag« – den husker jeg, når nogen spør',
og for mig den kom bag sygehusets dør.
De assistenter – var stride som
gennem 3 år – ville lav' mig om – lav' mig om!!
Ak! – de glemte, vi fra Rødkilde stod fast,
ja fra morgen og til kvæld – da stod vi last og brast.
»Husk – de bedste (sagde Midde) er I klart,
som på Rødkilde fik sygeplejestart«.

(Sunget en iskold novemberaften hvor jeg i –5 grader var kørt til Rødkilde på scooter!)

Da Rødkilde var fyldt med kvindelige elever. Nu kunne vi ønske os flere piger.

Hvad var det vi med os fik?
Viden – brugbar – fin etik.
Plejens store vigtighed
hos patienterne – sid ned,
lyt – og trøst – og ærlighed.
Husker du, vi digted' om enhver – jo, jo,!
Hver revy – den faktisk altid kegler tog,
lægernes strålende selvtillid
tit led et knæk – der var noget, der sved –
når de fik besked!!
Siden arted' de sig faktisk ganske vel
nogle af os – fandt sågar en til os selv!!
Midde kom til hver en F.A.C.-revy
»bedre kunst end i teatrets i Kongens by«.

Sygeplejen i højskolen forsvandt,
da egne skoler DE opfandt.
Er man indlagt, er det som,
man mangler det, vi lærte om.
Er det derfor privathospitalet kom??
Ved skolens store, fine jubilæumsår
er mit ønske sygeplejehøjskolen genopstår,
for med NATUR den forenes kan
blive til gavn for det ganske land.
At det kræver nytænkning igen jeg ved.
Et par ledere – hist og her – skal lægges ned!!
Rødkilde du gjor' det før – jeg tror du ku'
forrest gå – TIL LYKKE NU!

Sidste 2 vers skrevet i taknemlig erindring om 5 gode måneder. Jeg lærte noget, jeg fortsat bruger i min hverdag, og har givet og fortsat giver videre til mine børn, hvoraf jeg håber, at bare én kommer på sygeplejehøjskole på Rødkilde!)
Kærlig hilsen Merete.

Karen Marie Grønbæk

Elev på februar-holdet 1970

Jeg kom med mit jordiske gods i en rygsæk.

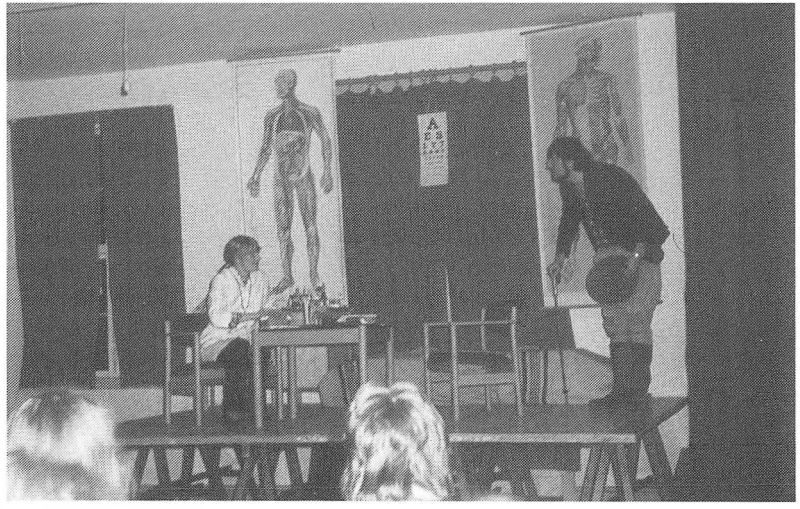
Kendte ikke en sjæl, men stødte i Vordingborg på flere, som også ventede på bussen til Stege. Blandt andre Jette, som havde rejst med et cirkus tværs over USA, og som havde set død og ulykke i øjnene på en biltur med en narkotikapåvirket chauffør.

Jo, verden blev større der på Hotel Prins Jørgen, hvor vi fordrev ventetiden med kaffe og »Egons kransekage«.

Måske er det i en nøddeskal symbolet på min Rødkilde-tid: I et minisamfund blev min verden stor. En kæmpesum af oplevelser, erfaringer, kunnen, viden, tilbøjeligheder og holdninger var samlet på forholdsvis få kvadratmeter og derfor ikke til at komme udenom.

Med mindre man ville udenom. Og det forekom da, men var ikke typisk.

Sang, musik, teater, natur, hårdt arbejde, skærmydsler og Marianne, der var så bange for edderkopper, at hun en buldermørk nat spænede fra Fugleburet over i hovedfløjen for at anmode mig om at bortskaffe et eksemplar fra hendes værelse. Og som derefter måtte følge mig tilbage, fordi jeg var mørkeræd.

Fra en fest på Rødkilde.

Samt Karen Margrethe, der som nyslået forstanderinde forkyndte, at lærere og elever fra nu af kunne være du's.

Og det var vi så. På alle måder.

Om det betød noget for sygeplejen, at uddannelsen startede på en højskole?

Min sygepleje var blevet en anden uden Rødkilde:

Forskolen i højskolen stillede mig over for et absolut krav om viden og færdigheder i sygeplejefaglige fag. Et krav, jeg siden har stillet til mig selv, til elever og medarbejdere uanset om min rolle har været praksissygeplejerske, lærer eller leder. Fordi jeg i enhver faglig sammenhæng siden har set, at den flotteste sygepleje udøves, når sygeplejersker mestrer håndværket teoretisk og praktisk og derfor magter at fremtræde med troværdighed i de ekspressive funktioner. Højskoleformen stillede implicite krav, der medvirkede til den personlige udvikling.

Kravene lå dels i det nære samvær med andre om noget, der fælles skulle lykkes. Og var dels indlejret i medarbejderstabens generøsitet og involvering, som kun få ville være bekendt at kvittere for med obstruktion og smålig indsats.

Blandingen af frimodighed og disciplin i min sygeplejepraksis fik jeg grundlagt på Rødkilde, fordi der i formen blev kaldt på disse egenskaber.

Højskolen med dens almendannende fag og aktiviteter satte den faglige undervisning i perspektiv, gav »forståelse for og indsigt i det gensidigt betingede forhold mellem alment og specielt«.

Ja, mon ikke. Helhed handlede det om.

Og helhed handler det om i dag, hvor der skal mange konstruerede krumspring til, for at lære kommende sygeplejersker hvad helhedspleje er. De ved det med intellektet, men for mange mangler erkendelsen og de har derfor ikke helhedssy-

Demonstration i Stege for Rødkildes bevarelse.

net som en integreret del af deres handleberedskab.

Måske fordi sygeplejehøjskolerne blev nedlagt.

Og nedlagt, det blev de.

Mine 2½ år som lærer på Rødkilde (august 1974 til december 1976) faldt netop på det tidspunkt, hvor kampen for egne forskoler ved hospitalerne intensiveredes. Det var ikke enkelt for den lille flok i fodformede sko fra Hallgren at omstille sig til de pinagtige, politiske spil. Fair play og retfærdighed var en mangelvare i den bølge af kritik, der tilgik sygehusudvalget fra mennesker, vi naivt havde troet var samarbejdspartnere.

Én ting må jeg give den tids kritikere af forskoleordningen ret i: Skiftet fra forskolen på Rødkilde til forkurset på sygeplejeskolerne slog benene væk under mange. Det var hårdt at omstille sig fra tillid og nærhed til berøringsangst og distance.

Men det var måske ikke lige den side af sagen, de talte om – kritikerne?

Rødkilde – kreativitet, livsglæde og ansvarlighed...

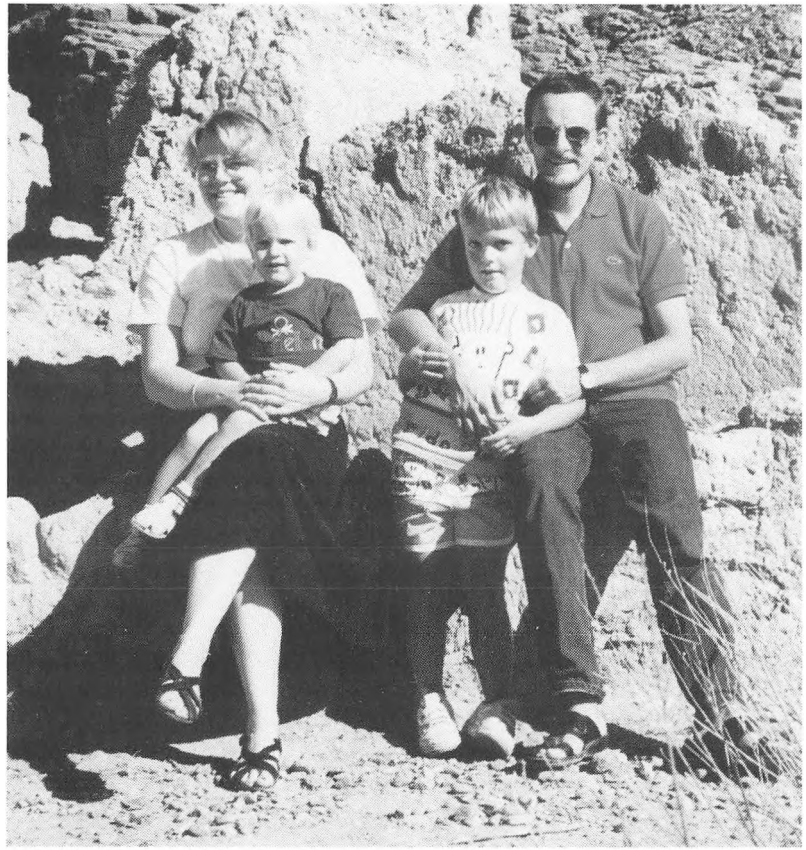
af Jette og Bjarne Lehmann.

Vi, Jette og Bjarne Lehmann, var på Rødkilde Højskole fem måneder i efteråret 1979 som første led i en sygeplejeuddannelse, som vi siden fuldførte i henholdsvis Rønne og Nykøbing F. Vi bosatte os på Lolland, indtil vi for et år siden flyttede til Oman i Mellemøsten, hvor vi agter at blive et par år. Her har vi en dejlig tilværelse, arbejder på universitetshospitalet og har i vores fritid utrolig mange fine oplevelser i en storslået natur og blandt Omans gæstfrie befolkning.

Rødkilde var på daværende tidspunkt en fagskole, men sandelig også en højskole. Der blev lagt lige så megen vægt på menneskelig udvikling som på ren indlæring, og opholdet var præget af gensidighed, tillid og mulighed for forskellighed. Kreativitet, livsglæde og ansvarlighed blev opmuntret, og hvor ellers end der ville man sørge for, at tre fjollede elever fik en snaps med, når de absolut en vinternat ville til Liselund og se efter spøgelser? Alsidigheden, åbenheden og bevidstheden om livets mange facetter og muligheder var gode ting at have med sig ind i et erhverv, hvor man i så høj grad er medansvarlig for sundhed og trivsel, og hvor man kommer så tæt på andre mennesker. Derudover fik vi hinanden, to dejlige unger, Troels og Anna Katrine, og gode venner for livet.

Vi har netop rundet det første år i Oman. – Et år, som har været spækket med positive oplevelser og udfordringer. Hvornår har vi sidst haft en så positiv udviklingsperiode i vores liv? – Det var vist, da vi var på Rødkilde!

Da vi nu engang er blevet afhængige af Møn, er det en glæde at se, at højskolen også nu præges af en positiv ånd – at restaurering og vedligeholdelse får skolen til at fremtræde i en skikkelse, der er den værdig. Vi glæder os over muligheden for stadig at have tilhørsforhold til skolen gennem de arrangementer, der er åbne for offentligheden.

Jette og Bjarne med deres børn i Oman.

Til lykke med de 125 år og held og lykke fremover – og må den blå sangbog, livsglæden og lugten af mønsk muldjord forblive en erindring hos enhver rødkilling!

Hvordan lærer man at elske naturen, inden man laver den om?

af Niels Peter Andreasen, lærer på Rødkilde siden 1980 i naturbeskyttelse, friluftsliv, litteratur og tegning.

NATUR
er et ord på 5 bogstaver

Man kan tage det i munden og bruge det efter forgodtbefindende. Man kan skrive en filosofisk doktorafhandling om det uden at kende duften af vild merian. Og man kan have vandret hele sit liv i Borneos regnskove og indsamlet hundredevis af dyr og planter med navns nævnelse, uden at man selv, ens familie eller bofæller kender begrebet NATUR.

Vi satte i 1981 ordet NATUR foran højskolen Rødkilde. Og det er godt og grundigt blevet vendt og drejet i det forløbne ti-år. Såvel af os der har arbejdet på stedet, som de mange kursister der har deltaget med større eller mindre begejstring i vore emner.

Jens Holmegård og jeg var begge med fra starten af Naturhøjskolen. Der var et aspekt af begrebet NATUR, som vi var fælles om. Vi var begge et par naive bondedrenge, for hvem NATUR var en del af opvæksten i form af friskmalket mælk, træer man kunne bygge huler i, moser der var fyldt med eventyrlige væsner, høns der ikke ville ind om aftenen, duften af tørre kornneg, en syg besætning der kunne vælte hele familiens økonomi og dugvåde morgener i frugthaven.

Niels Peter Andreasen.

Det var noget af den NATUR, vi kendte til. Vi kendte ikke meget til højskole. Men ideen om at være sammen med voksne mennesker, at udveksle tanker og drømme sammen med dem og omsætte noget af det i praktisk handlen – der kunne vi sammen med Rødkildes mere erfarne højskolefolk se mulighederne. Og nødvendigheden. Og hvad pokker, trøstede vi os selv, Grundtvig havde jo heller ikke været på højskole, da han gik i gang med noget nyt. For ham var drivkraften vel også nogle muligheder og en nødvendighed.

At lære at elske verden, inden man laver den om, har i et århundrede betydet: at holde fast i nogle vigtige menneskelige og kulturelle sammenhænge, og derpå gå i gang med nødvendige sociale og politiske ændringer. Så det bestandige misforhold mellem undertrykte og undertrykkere kunne mindskes. Lærdom contra uvidenhed. Godsejere contra bønder. Højre contra venstre.

Men i 1980'ernes Danmark og i den vestlige, teknologiske kultur var vilkårene anderledes. Undertrykkere og undertrykte har taget nye former. Verden i forrige århundrede var folket, befolkningsgruppernes indbyrdes magtforhold, de folkelige bevægelser, de menneskelige relationer. Derfor: Folkehøjskolen.

Verden af i dag er naturressourcerne, den menneskelige natur contra teknologien, naturfolk contra storbysamfund, naturværdier contra økonomisk spekulation. Derfor: Naturhøjskolen.

Du må altså lære at elske naturen, inden du laver den om. Det var udgangspunktet i 1981. Og så gik vi i gang med gummistøvler, kikkert, gravegreb, rygsæk, »Grænser for vækst«, »Det tavse forår«, Thorkild Bjørnvig og Vagn Lundbye i ballasten.

Ti år senere

I 1991 har vi stadigvæk ikke lært at elske naturen. Men som del af en teknologisk, forbrugerorienteret, materialistisk kultur er vi fortsat i fuld gang med at lave verden og naturen om. Vi snakker meget om natur, mil-

jø og økologi i dagens Danmark, men vi dækker ikke mindre af den med motorveje, bygninger og anlæg.

Der er masser af arbejde for en NATURhøjskole. Mens der endnu er noget at elske og have omsorg for.

Der er nogle fundamentale sider af den menneskelige natur, vi må holde fast i. Meget af det har tilsyneladende at gøre med følelser og intuition contra intellekt og videnskab. Intimitet contra distance. Sammenhæng contra opsplittethed. Varighed contra afbrydelse.

Vi bliver nok nødt til at gå meget længere end til Grundtvigs og Løgstrups kulturbaggrunde for at hente glemte principper ind i vores daglige arbejde på Rødkilde.

Den indiske økolog, Vandana Shiva, der var i Danmark sidste år, taler om naturen som det kvindelige princip. Det moderne vestlige syn på naturen er gennemsyret af modsætningen mellem mand og kvinde, mellem personer og natur. Vil man have økologisk viden om naturen, må man være deltager. Den økologiske krise er, fundamentalt set, det kvindelige princips død, ikke kun formelt og symbolsk, men, som det ses i bondesamfund i Indien, i de hverdagsprocesser, der har med overlevelse og livsophold at gøre.

Men princippet om at skabe og bevare liv går tabt for de økologisk fremmedgjorte forbrugsorienterede elitekvinder i Den tredje Verden og det overkonsumerende Vesten. Deres hovmod skyldes en blindhed over for det stilfærdige arbejde og den usynlige rigdom, som er skabt af naturen og kvinderne, og andre som producerer til selvforsyning.

Naturen og kvinderne vinder intet i værdi ved at blive domineret af den moderne, vestlige mand. Begge taber ved denne underkastelse. Det er dele af samme devaluerings- og destruktionsproces, som den maskulinistiske historie karakteriserer som »oplysning«.

Fik du fat i den, N.F.S. Grundtvig?

Men det er svært at fastholde det kvindelige princips processer i 1990'ernes Naturhøjskole. »Udviklingen« går i retning af kortere varighed, større effekt. Korte kurser, korte emneforløb, korte stimulanser. Videre til næste tilbud, næste TV-kanal, næste varehylde.

Hvem har efterhånden lyst til at sidde og se på sit sovende barn gennem 15-17 år? Hvem har lyst til at plante et æbletræ, der først bærer frugt om 5 år? Hvem har lyst til at holde øje med et Tårnfalkepar, der først får unger i næste måned? Og så i regn, blæst, modvind, kulde og ensomhed.

Det er svært. Men der er ingen vej udenom. Vil du have økologisk indsigt, så må du være deltager. Vi du deltage i naturens liv, så må du holde ud.

Vi håber og tror på, der er mænd og kvinder nok – også i 90'erne – der vil vove pelsen og deltage i processen.

Det levende ord er vigtigt. Men det er ikke alt.

Man skal være tålmodig, siger Ræven i Saint-Exupery's »Den lille prins«. Ordene er misforståelsens kilde. Kun med hjertet kan man se rigtigt, det væsentlige er usynligt for øjet.

Det er den tid, du har spildt på din rose, der gør den så betydningsfuld.

Det er den tid, du har spildt på Naturhøjskolen Rødkilde, der gør den så betydningsfuld.

Timerne, dagene, med det stilfærdige, vedholdende arbejde. Nærheden, ømheden, fortroligheden med dyrene, planterne og hinanden i stride regnbyger og stille solmorgener.

Og tålmodigheden. Det sværeste af alt.

Naturhøjskolen Rødkildes bestyrelse er

(efter generalforsamlingen maj 1991):

Finn Bojsen-Møller (formand)
Panum-Instituttet, København.

Jørgen Kurth, (næstformand)
Vordingborg seminarium.

Lis Ravnsted Larsen,
Landskabskontoret,
Storstrøms amt.

Hans-Ole Hansen,
Lejre.

Anne Heilmann,
København.

Karen Margrethe Jensen,
Bøgebjerg mejeri.

Søren Juhler,
Møns Bank.

Grundtvig på Naturhøjskolen

Mel.: Jeg fandt en sang på vejen . . .

En dejlig dag i juni lå Stege ved sit Nor,
og ved Den Røde Kilde lå skolen med sin jord.
På plænen sad en pige og læste PØ om PØ,
en ældre herre hilste og meldte sit besøg.

Den gamles læber dirred, men stemmen var normal:
»Jeg har en hilsen til jer fra Ebbe Kløvedal.
Nu har jeg taget bussen herned fra København,
jeg er en mand af folket, og Grundtvig er mit navn.«

Og pigen smilte venligt: »Javist, jeg kender dig,
jeg håber, at du tilgi'r, jeg siger Nikolaj.«
Så tog hun ham i hånden og trak ham blidt af sted.
Den gamle Grundtvig studsed', men fulgte roligt med.

De fulgtes gennem haven, og pigen sang en sang,
som Grundtvig havde siddet og skrevet på engang.
Og skønt han nu var blevet en smule mere stiv,
så førte han skam stadig et munternt, virksomt liv.

Og pigen sang om bjerge langt højere på jord,
så Grundtvig måtte sige: »Din kundskab den er stor.
Der er dog nok en linie, du ikke helt forstår,
for jeg har aldrig skrevet om nogen »fremmeds lår«.«

Så talte han en time om slægt og modersmål.
Og pigen lå på maven og planted' rosenkål.
Omsider holdt han inde og tav betydningsfuld,
men pigen stak sin finger i jordens varme muld:

»Hør, Nikolaj, du snakker, så man bli'r ganske ør.
Nu syn's jeg, du sku' hente den grønne trillebør.
Jeg tror, det er på tide, vi ta'r det lev'ne ord
og putter det i jorden – og sørger for det gror.

Jeg ser du bli'r lidt skamfuld, men ord er ikke nok,
hvis der skal vokse bønner og løg og artiskok.
Hvis mænd bli'r ved at snakke til det bli'r sne og frost,
så mangler jorden næring fra gødning og kompost.«

Den gamle Grundtvig nikked' og greb om spadens skaft,
han sled til det blev aften med sine hænders kraft.
Han fik et kys på kinden, hans gerning var til gavn.
Så sov han ind i pigens og i naturens favn.

Niels Peter Andreasen, 1981

Miljø? Åh-nej! – Ikke nu igen!

Af de 10 år, Naturhøjskolen har eksisteret, har jeg været med de 9. Det må være en passende anledning til nogle overvejelser over vores vilkår og muligheder i miljødebatten.

Da jeg startede som lærer på Naturhøjskolen i 1982, havde vi nogle emner, der var rimeligt »varme« og omdiskuterede. Økologisk dyrkning var stadig et meget uartigt ord i vide kredse. Mange diskuterede alvorligt, om det overhovedet kunne lade sig gøre i virkeligheden, uden at larverne åd det hele. Den alternative energi var en kreativ legeplads for amatører og entusiaster, mens Risø stadig holdt sig til A-kraften, og ingen anede, at der var noget, der hed Tjernobyl. Havområderne blev stadig brugt som gratis rensningsanlæg, hvor hovedproblemet var, om rørene var lange nok. Og drivhuseffekt var noget, man brugte indenfor gartneriet. Kort sagt: der var brug for debat om miljøproblemerne. Hvor alvorligt var det? Var det på tide at begynde at tænke i nye baner, eller var der tid nok?

Jeg tror, at de emner og holdninger, som skolen stod for, tiltrak en

Troels Holm.

kerne af elever, som kom, fordi her stod vigtige og aktuelle spørgsmål på programmet. Emner, som det kunne være svært at beskæftige sig seriøst med andre steder. Højskolen var et tilbud, som nogen følte, de havde brug for. Der var i hvert fald 77 tilmeldte til forårsholdet 1983. Og de kom alle sammen! Mange af vores begynderproblemer fra dengang er i dag indhyllet i barmhjertig glemsel.

Tiderne skiftede, elevtallet faldt, og økonomien strammede alvorligt til. I dag er økonomien tilsyneladende stabiliseret og elevtallet rimeligt, især takket være muligheden for at springe på de lange kurser undervejs i forløbet.

Når jeg fortæller fremmede, at jeg er lærer på Naturhøjskolen, er reaktionen tit noget i retning af: »Jamen det må da være pragtfuldt at arbejde sådan et sted i en tid, hvor interessen for natur- og miljøspørgsmål er så stor!« Det kan tit være lidt svært at forklare, at interessen for disse emner egentlig ikke er så overvældende blandt vore nuværende elever. Groft sagt virker det, som om mange af dem lige så godt kunne være havnet på en anden højskole, hvis starttidspunktet havde passet bedre. Blandt vore tilbud er der især søgning til de direkte og ukomplicerede naturoplevelser og de praktisk-kreative aktiviteter. Tilegnelse af konkret viden, systematiske forsøg og mere dybtgående debat kommer ofte langt nede på ønskesedlen. Det stiller os, der er dybt engageret i miljøspørgsmål i en vanskelig situation. Hvordan kan vi udvikle vores engagement og metoder, når det, selv på en naturhøjskole, er så svært at arbejde fordybet og koncentreret om disse emner? Hvad er det for kræfter, vi har imod os?

For det første giver det os vanskeligheder, at et antal unge mennesker forlader folkeskolen med et helt forkvaklet forhold til selve det, *at lære.* Deres naturlige nysgerrighed er væk, og alt, hvad der ligner formulering af spørgsmål og søgen efter svar, er snarere forbundet med ubehag og frygt end med lyst og personlig tilfredsstillelse. Sådan går det heldigvis ikke alle. Men åbenbart en del af dem, der tager på højskole.

Desuden er selve vilkårene for at arbejde med miljøspørgsmål blevet barskere. Det er ikke noget specielt for Naturhøjskolen, det gælder overalt.Mængden af informationer og artikler og tryksager er svimlende og sproget ofte vanskeligt. Det er simpelthen blevet fantastisk kompliceret. Og jo mere man forstår af rapporterne, jo mere deprimerende og foruroligende bliver det.

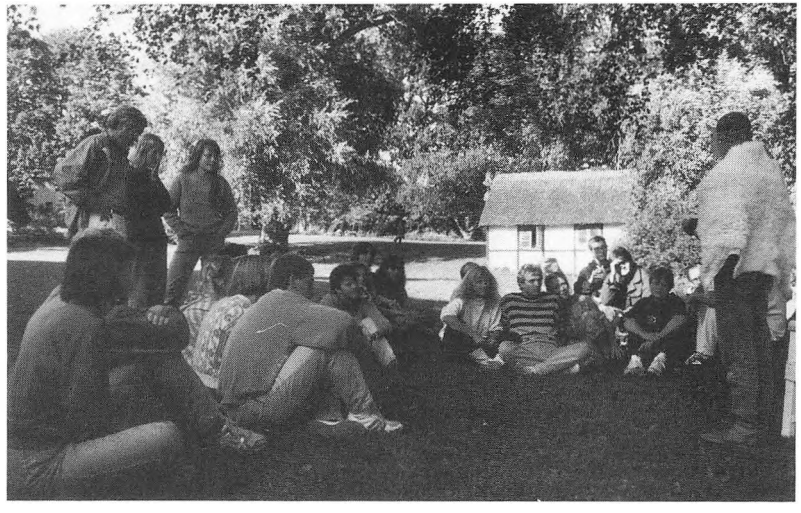
Vi er havnet i den situation, at alle er enige om, at det er vigtigt at forstå og vide en masse om natur og miljø. Men der er næsten ikke nogen, der selv orker at gå i gang med det. Aftenskolelærere og studiekredsledere kan berette om aflysninger og tomme sale, når der står miljø på ske-

maet. Jagtkurser, fuglestemmer og blomsterbinding går fint. Men hvem gider gå frivilligt på kursus for at få at vide, at alt, hvad man gør, fører til verdens undergang! Miljøstoffet i medierne omkring os er nærmest eksploderet i de senere år. Fra at være et emne, man kunne opsøge af interesse, er det nu noget, der dagligt vælter ind over os: overvældende både i nyhedsmængde og især i kraft af sit foruroligende og tit uforståelige indhold.

Der er ikke længere nogen udfordring i at skaffe viden om forurening og miljøproblemer. Udfordringen ligger i at overleve nyhederne med humøret og handlekraften i behold. Det er en af forskellene på i dag og 1982. Er det så mærkeligt, at mange søger beskyttelse bag holdningen: »Jeg kan alligevel ikke gøre noget ved det, så hvorfor bekymre sig om det?«

Hvad kan en naturhøjskole stille op i et samfund, hvor den kollektive fortrængning er det normale?

Der er efterhånden ikke noget nyt og interessant ved at påstå. at vores produktions- og forbrugsmønster er slået ind på en gal kurs. Det er gjort utallige gange de sidste 20 år. Det, som mangler, er snarere et godt svar på det efterfølgende spørgsmål: »Jamen, hva' så? Skal vi tilbage til stenalderen?«

Elevforeningen »Krudtuglerne« under bøgen.

Vi mangler nogle klare billeder af en fremtid, som er mere tillokkende end den, som reklamen kan finde på til os. Nogle billeder, der indeholder noget af det, som vi virkelig savner, noget som er så værdifuldt, at vi er parat til at slås for det, at give afkald på nemme, velkendte, kortsigtede løsninger og kaste os ud i noget mere ukendt. Noget holdbart.

Der er en katastrofal mangel på interessante, bæredygtige og tillokkende alternativer til vores nuværende samfundsudvikling. Hvorfor har vi så svært ved at forestille os et højt udviklet samfund i balance med naturen? Hvorfor ender vi så let med indre billeder af nøgne, magre mennesker omkring et bål i en ørken? Vores natur og vores hjælpemidler er jo helt anderledes.

Måske hænger det sammen med, at det er så umådelig svært for os at se på vores egen danske natur som et *hele?* Der er ikke noget af stenalderens skov tilbage, men til gengæld en utrolig varieret mosaik af muligheder, der sagtens kunne udnyttes helt anderledes end i dag. Men vores vanemæssige fortrængning af miljøproblemerne er også en fortrængning af en masse naturelementer. Selvfølgelig skal vi bruge naturelementer for at overleve. Det er ikke det, der er problemet. Men i øjeblikket bruger vi en masse naturelementer, *som om* de ikke hang sammen med naturen, som om vi havde revet dem løs fra naturen. Men vinden blæser og vandet løber, og atomer, molekyler og frø og sporer og fisk og fugle spredes og blander sig og følger skjulte veje og stier. Ubehagelige stoffer ophobes på uforudsete steder. Dyr og planter forsvinder sporløst eller dør af uforudsete årsager, og vores dygtige forskere og teknikere får helt uventet nye og komplicerede problemer at løse.

De uventede miljøeffekter dukker efterhånden op med en så dan regelmæssighed, at der må være noget galt med vores grundlæggende naturforståelse, hvis vi bliver ved med at blive overraskede.

Jeg tror, det hænger sammen med, at de fleste stadigvæk inderst

inde føler, at den natur, som økologien taler om, er langt væk fra dem. Den findes andre steder, angivet med grønt på landkortet.

Helhedsopfattelsen af naturen er hos de fleste så langt væk, at de har glemt, at de savner den. Hvordan i alverden skal man så kunne formulere en utopi om fremtiden, som er både bæredygtig og tillokkende?

For mig er tanken om et bæredygtigt samfund tæt forbundet med en tilværelse, hvor sammenhængene med naturens elementer er stærke og klare. Men måske er vi i virkeligheden bange for at komme for »tæt« på denne »natur«?

Jo, vist! Alle siger, at de ELSKER naturen. Men gælder det i virkeligheden ikke kun de grønne pletter på landkortet? Som økolog må jeg fastholde, at naturen er det hele. I den forstand må man nok sige, at gennemsnitsdanskeren føler sig ret utryg og ubehagelig berørt ved store dele af naturen. Det er *noget* af naturen, vi alle elsker. F.eks.: solnedgangen, rådyrene, forårsløvet i skoven, fuglene der synger, og de smukke blomster og sommerfugle. Det er som regel *ikke* vandmændene, myggene, edderkopperne, rotterne, skvalderkålen, brændenælderne osv. Det er nok bøgeskoven og den slyngede å. Men ikke græsset mellem fliserne, mosset på taget, myrerne på køkkenbordet og sneglene i kælderen.

»Naturen« er det, vi ikke dyrker, bruger eller udnytter, siger vi. Vi vil helst ikke betragte vores indkørsel, mark, have, losseplads, drængrøft eller spildevandsledning som natur. Vi har hørt nogen flotte teorier om at alting hænger sammen, at alt er en del af helheden. Men i vores følelser, tanker og handlinger er vores verden stadig splittet af skarpe grænser mellem det, vi kalder for »Natur«, og som vi elsker og vil bevare, – og så alt det andet, som vi ikke kalder »Natur«, fordi vi ikke bryder os om det, eller skal bruge det til et eller andet nyttigt.

Hvis vi virkelig oplevede, at vores aktiviteter med dyrkning, industri, energi og transport var noget, der foregik *i* naturen, ville vi nok være langt mere opmærksomme og forsigtige.

Denne spaltning i vores opfattelse afspejler sig i ordparret »natur / kultur«, og har rødder langt tilbage i historien. Jeg synes, alt tyder på, at denne opsplitning hverken er sund for mennesket eller den øvrige natur. Økologisk set er opdelingen meningsløs. *Hele* naturen har behov for vores opmærksomhed og omsorg.

Og som mennesker har vi behov for at opleve helhed og sammenhæng i den verden, vi færdes i.

Det er fortsat normalt at tro på, at vi kan frede og beskytte den rigtige og smukke natur, sætte grænser og hegn, og planlægge, hvordan den skal udvikle sig. Miljøplanlægning i Danmark bygger groft sagt på en opdeling i Klasse A-natur, som er næsten ren og uberørt, og derfor bevaringsværdig, – en B-natur, som er noget hærget, men stadig skal holdes øje med, og sidst: en stor rest af C-natur, nærmest U-natur, som i realiteten er opgivet i natursammenhæng og overladt til det private forgodtbefindende eller markedskræfterne.

Denne opdeling kaldes »Naturbeskyttelse«. Man kunne også vælge at kalde det en legitimering af den fortsatte afvikling af den store naturmængde, som ikke falder i danskerens smag. Og afviklingen er en kendsgerning. Trods stadig højere hegn om reservaterne og trods stadig flere fredninger af dyr og planter, så går antallet af arter støt og roligt tilbage. Mangfoldigheden svækkes, landskabsformer forsvinder fra landkortet. Ensartetheden og den sterile monotomi breder sig støt og uhindret.

Tragedien er måske ikke så meget, at det sker, som, at vi ikke forstår, hvorfor og hvordan det sker. De fleste forstår ikke, at dyrene og planterne i reservaterne måske er mere afhængige af, hvad der sker udenfor hegnet, end af, at de er fredede. De fleste kan slet ikke forestille sig det store netværk af sammenhænge og afhængigheder, der binder livsprocesserne i reservatet sammen med livsprocesserne i storbyen.

Hvad hjælper det, at danskerne vælger en nationalsommerfugl, så længe de fleste i deres stille sind ønsker alle edderkopper døde? Hvad hjælper det, at lave guidede fugleture langs mosen, så længe der stadig er normalt uddannede mennesker, der kan finde på at spørge, om man dog ikke kan gøre noget for at udrydde myggene?

Der er brug for et enormt oplysnings- og formidlingsarbejde. En holdningspåvirkning, der forsøger at modvirke de dominerende tendenser til at splitte op og betragte alting som specialproblemer. Og ganske basal indføring i økologiens grundbegreber.

At ændre radikalt på de gamle fastlåste opfattelser er en stor opgave. Et af de få steder, hvor man har en mulighed for det, og tid til det, er højskolen. I kraft af de emner og undervisningsformer, der i tidens løb er udviklet på Naturhøjskolen, er der især 3 veje, vi har benyttet os af i forsøgene på at styrke helheden i naturopfattelsen:

En af de vigtigste er »Den stærke oplevelse«. Det er stadig muligt at blive overvældet, at blive opfyldt af naturens storhed. Det er stadig muligt, at opleve sig selv som et lille ubetydeligt fnug, hvis overlevelse ikke har den ringeste betydning for naturen som helhed. Det er ikke så meget et spørgsmål om at komme ud til fjerne eksotiske miljøer, men snarere et spørgsmål om at lade sindet være åbent og opmærksomt, indad og udad. Så er en solopgang over markerne, en stormbrust kyst eller en stjerneklar himmel måske nok.

En anden vej er »Den praktiske realisering af naturforholdet«. Det handler om at bruge sine hænder, sine sanser, at erfare gennem arbejdet. Dyrkning af jorden er vigtigt. Jorden, planterne og det liv, der er knyttet til dem, er grundlaget for det hele. Oplevelsen af de nødvendige sammenhænge: lys, vand, jord, næring. Man kan ikke dyrke uden at blive klogere på økologi, hvis man tænker lidt over, hvad man gør. Udnyttelse og forarbejdning af naturprodukter af enhver art kan bruges til at tydeliggøre vores tætte sammenknytning med helheden.

Den tredje vej er »viden om økologien«. Det er vigtigt at have viden. Både om de enkelte elementer og sammenhængene mellem dem. Begreber og teorier skal binde delene sammen. Der er flere beretninger om, hvordan naturfolk hele livet fortsætter med at undersøge og samle viden og erfaringer om det miljø, der omgiver dem. Sammenlignet hermed spilder vi en stor del af vores hukommelse og indlæringskapacitet på en masse spredt og opsplittet viden om alt muligt, som på længere sigt viser sig uvæsentligt.

De fleste mennesker, der lever i Danmark i dag, er faktisk vokset op i en by. Det er ikke tilfældigt, at drenge ofte kender flere forskellige bilmærker, end de kender træsorter.

Det er simpelthen mere nyttigt i en storby. Men det er et dårligt udgangspunkt for økologisk forståelse.

Den dybere forståelse opstår først, når oplevelse og erfaringer sættes i sammenhæng med viden og teori. Mange skal starte fra næsten bar bund. Det kommer bag på mange, at der er *så* mange forskellige dyr og planter at lære at kende i naturen. Det er vigtigt at få en god start og få stimuleret lysten til at fortsætte. Kun den, der drevet af egen nysgerrighed begynder at føle på bladene, lugte til svampene og pille de små dyr frem under stenene, har en chance for at overvinde den kunstige opsplitning og nærme sig en forståelse for *hele* naturen. Den helhed, hvori vi selv er et meget vigtigt led.

Disse tre strategier: Den Store Oplevelse, Den Praktiske Realisering og Den Dybtgående Viden, er stadig vigtige midler mod både fortrængning og fortvivlelse. I den henseende er Naturhøjskolen lige så nødvendig i dag, som den var for 10 år siden.

Vi har gennem årene haft mange visioner og drømme: f.eks. rodzoneanlæg, parmakultur, solvarme. Men vi har også måttet erkende, at vi var et hjul i et større maskineri, ikke kun økologisk set, men også økonomisk og historisk.

En årrække med elevsvigt og store underskud satte effektivt bremserne i for investeringer i større eksperimenter. Og endelig har skolens gamle bygninger virket som et hul i jorden på den kapital, vi har kunnet

skrabe sammen fra venner, sponsorer, fonde og ekstraordinære tilskud.

Det er dejligt at se de gamle bygninger reddet og klar til at modstå de næste 100 års slid. Men det giver også et lille sug i maven at tænke på, hvad de millioner kunne have været brugt til af udviklingsarbejde, eksperimenter, studierejser og spændende gæstelærere.

Men det har altså været vores vilkår og den sammenhæng, vi indgår i. Man kan ikke stå til søs på de store have, hvis der er hul i skuden. Jeg håber, vi snart bliver sødygtige igen. Der er masser af ukendte kyster, der skal udforskes.

Troels Holm

Fra ord til handling

af Bjarne Westergaard, elev på Naturhøjskolen 1983, nu studerende på Landbohøjskolen i København.

Der kan være mange grunde til at bruge en del af sin tilværelse på en højskole. For mit vedkommende har det været en måde at komme ud af den ensretning, der sker ved 10-12 års skolegang.

Naturhøjskolen er et godt sted til at indhente sin forsømte barnelærdom midt i et samfund, hvor naturen er kommet i baggrunden. Barnelærdommen om naturen og dens livsformer.

På min bedstemors tid var det en naturlig del af barndommen at gå på opdagelse i naturen. Børnene opholdt sig ude hele dagen og fik kendskab til mangfoldigheden af liv omkring sig. I dag er denne barnelærdom indskrænket til et omfang, hvor mange føler sig fremmedgjorte overfor nauren. I skolen tales om naturen og der læses bøger, men noget naturligt forhold bliver det aldrig.

Rødkilde er et sted, hvor der tages udgangspunkt i den natur vi alle er en del af. Hvis vi vil forstå livets gang i naturen, skal vi ud i den og være der på naturens præmisser. For mig er det den eneste måde til at blive fortrolig med naturen – lære den at kende.

Bjarne Westergaard.

Egentlig tog jeg til Møn i 1983 for at lære noget om planter og fugle ud fra en praktisk vinkel. Det er ikke muligt at få 10 års erfaring i feltbestemmelse af blomster på et lille halvt år, men det kan være starten. Det, jeg ser som den væsentligste lærdom fra Rødkilde, er sammenhængene. Ved arbejdet med tingene begynder der at komme nogen sammenhænge til syne. Alting har forbindelse til noget andet. Alting indgår i en større helhed. Det er en vigtig del i hele »natur-menneske« forholdet, at se sammenhængen i det man gør. Det er kun som en del af helheden, at enkeltdelene får mening.

Arbejdet i landbruget er for mig et godt udgangspunkt for at følge naturens rytme. Med den indhentede barnelærdom om naturens liv giver det nye perspektiver i forvaltningen af omgivelserne.

Min barndom på landet er fyldt med handlinger og ikke så meget snak. Højskolen introducerer det talte ord i livsbilledet. Det er godt at tale for at blive klog på sig selv og tiden, men det ændrer ingenting, før det omsættes i handling.

Jeg blev engang spurgt om, hvordan i alverden jeg kunne være ornitolog og samtidig arbejde i traditionelt landbrug. Efter lidt undren over spørgsmålet og den umiddelbare modsætning der lå i det, måtte jeg konstatere, »at det var jeg bare«!

Siden hen har spørgsmålet rumsteret i hovedet flere gange. Spørgsmålet om, hvordan man kan være ven med fuglene og tale deres sag og samtidig være ansat som sprøjtepilot på en gård. Konflikten ligger i at sprøjte fuglenes føde væk i arbejdstiden og i weekenden løbe rundt med kikkert for at se fuglene. Tiden har vist sammenhængen, og i dag ser jeg ikke længere nogen modsætning i at være ornitolog og landmand.

Økologisk dyrkning på Rødkilde.

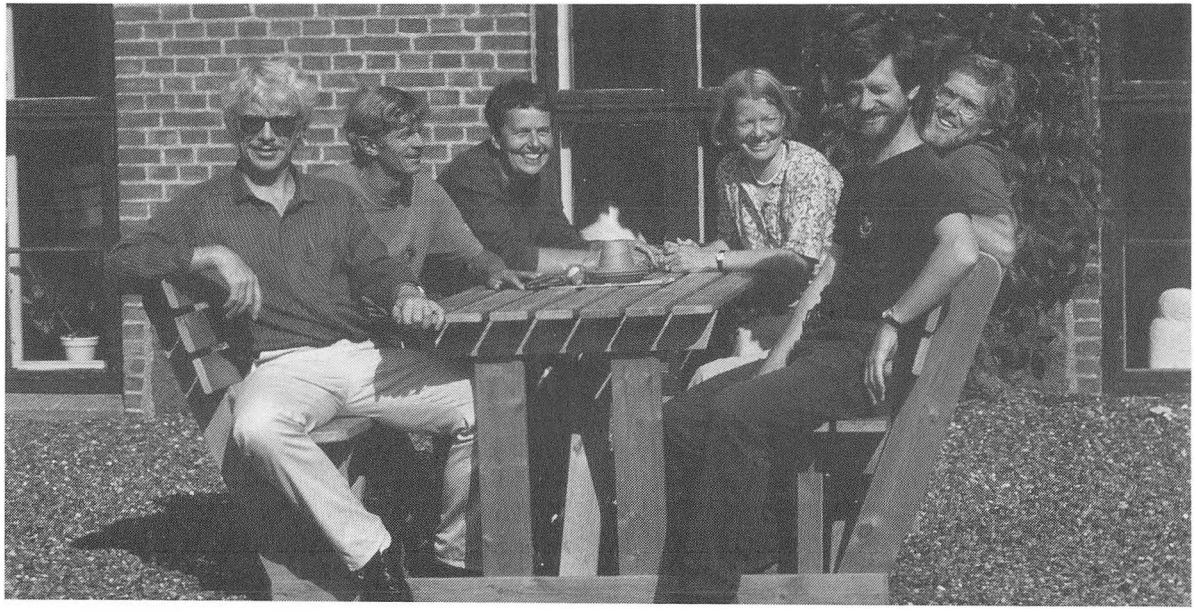
Landbruget har naturen som arbejdsplads og er derfor i tæt kontakt med fuglene hver dag. Netop den daglige kontakt giver mulighed for at blive en del af rytmen i naturen.

Fuglene tilpasser sig de givne vilkår i landskabet. På samme måde må landmanden tilpasse sig vilkårene i det »landskab«, han lever i med de muligheder for overlevelse, der byder sig. Han må producere nogle varer, der kan sælges og give en indtægt.

Økologisk landbrug er et alternativ, der giver flere levesteder til andre væsner end mennesker. Det er mennesker, der træffer valget, og naturen tilpasser sig.

Konsekvensen må være, at alle ornitologer som taler om, hvor godt økologisk jordbrug er og bebrejder det traditionelle landbrug for ikke at omlægge til økologisk driftsform, udelukkende køber økologiske varer. Ellers er der ingen sammenhæng mellem ord og handling. Ingen reel tanke bag talen om økologien.

Naturhøjskolens start falder i store træk sammen med starten på det økologiske jordbrugs udvikling fra en idealistisk og lidt hobby-præget dyrkningsform over til den industrialiserede form, det har i dag. Økologisk jordbrug er blevet et erhverv, som producerer og sælger fødevarer. Og økologiske fødevarer kan købes alle steder i landet, også midt i København. Det betyder samtidig, at der er sket en ændring i de muligheder, vi hver har for at føre tankerne ud i livet – muligheder for at handle.

Lærerne på Rødkilde sommeren 1991.

Danmark er ved at indstille sig på en mere bæredygitg levevis. Vi skal lære at være miljøbevidste forbrugere. Vi skal dreje »brug og smid væk kulturen« over mod genanvendelsesystemer. Fremover skal der arbejdes med lavt ressourceforbrug og lavteknologiske løsninger på alle områder.

Jeg betragter Rødkilde som en idébank. Det er et sted, hvor nye tanker får grobund til at udvikles. Et besøg på skolen giver inspiration til nye ideer og muligheder for udvikling af de kendte sammenhænge. Med årene bliver kendskabet til stedet større, og der er alligevel nye aspekter at tage ind i cirklerne.

Det bliver spændende at følge og deltage i aktiviteterne på Naturhøjskolen i tiden frem. Og skabe et liv, hvor der er sammenhæng mellem ord og handlinger, uanset om man handler økologisk eller ej.

Elmelunde-uglen

af N. P. Andreasen. Fortællingen udkom oprindelig i »Møns Tidende« 1974.

På bakken ved Søbjærg sad en mand og så ud over fjorden. Det var maj, det var en lun aften, og fra moserne dampede det let, rørdrummen kunne høres pauke i stilheden.

Manden havde lagt sit tegnekridt på det lyse skindstykke mellem sine fødder. Han sad med sine arme hvilende på de optrukne knæ, en lang mager sammenlukket skikkelse i en grovtvævet kofte. Kun hans næsefløje syntes at bevæge sig, åndede roligt ud og ind under den lange lige næse, gav liv i det smalle gulbrune ansigt med det sorte spidse skæg og de mørke øjne, der intet så, og derfor så alt. Han følte sig tømt, tømt for tanker og indtryk, men samtidig fyldt med alt omkring sig. Nej, han var alt omkring sig. Han var denne majaften, han var lun luft og fugtig eng, han var odderen og rådyret, viben og glenten. Han var ørnen i toppen af fyrretræet langt ude på bakkerne mod øst, og han var menneskene i hytter og gårde inde på øen.

Han sad og var til.

Dette tidspunkt fandt Herren velegnet for et besøg blandt menneskene, og han valgte sig manden på Møn. I en ugles skikkelse flaksede Han blødt hen over rørskoven og engen og satte sig i en lav busk tæt ved manden. Uglens glødende orange øjne ramte manden som ild og is, og han mærkede en let svimmelhed.

»Du genkender mig?« sagde uglen.

Jeg genkender dig,« sagde manden, »og dog har jeg aldrig set dig før«.

»Du har set ind i evigheden, sagde uglen, »og derfor kan jeg bruge dig. Hør efter. Engang for længe siden skabte jeg kloden så helt og aldeles ideel, så helt og aldeles i harmoni. Årstider vekslede, regn skiftede med sol, træer og urter voksede op og visnede, små dyr og store dyr fødtes og gik til grunde i et lykkeligt kredsløb. Alt var i balance, og jeg glædede mig. Alligevel ønskede jeg at dele min glæde med nogen, og jeg skabte menneskene med dette mål for øje, og jeg skabte dem i mit billede. Men glæden var ikke nok for menneskene, de ønskede sig også del i min kundskab. Det var for så vidt i orden, jeg forstod dem, men jeg måtte også advare og gøre dem klart, at det var med betingelser. Og sådan gik det: menneskene fik del i kundskaben, men de måtte give afkald på det ideelle. Dog en bid af evigheden har jeg lagt i deres hjerter, øjeblikke af lykkelig harmoni. Det, du lige har følt denne majaften på din ø. Men med kundskaben har jeg også givet risiko for misbrug. Jeg skabte Himlen, menneskene kan – hvis de ikke lytter til advarslerne – skabe Helvede. For også Djævelen har givet sit bidrag og lagt spirer af ondskab i deres hjerner.

Du har nu oplevet et glimt af evigheden, og jeg har givet dig visdom i tilgift. Den skal du bringe videre. Visdommen er en erfaring om ældgamle sandheder, men de skal bringes videre til hver ny generation. Denne erfaring har intet med alder at gøre, den kommer fra sjælen. Derfor skal du ikke glemme, at du også har dit legeme«. Og i det samme strejfede uglen den siddende mands ben, idet den tyst som et genfærd fløj bort i tusmørket og forsvandt. Den lange magre skikkelse rejste sig som i drømme og haltede hjemover.

Nu sidder manden på sit stillads i den rå decemberkulde under kirkens hvælvede loft. Fra de blafrende vokslys på de lange stager tegner

hans mange skygger sig groteske under buerne. Udenfor driver frost og snefog fra klinten ind over øen og bort i vinternatten. Han maler. Strøg for strøg fortæller han om tilværelsen, sådan som billederne er kommet til ham hele sommeren og efteråret, når han er kravlet op på stilladset i Elmelunde-kirken med sine krukker og penslerne af hår fra egern og mår. Og sådan har han siddet, alene og overvældet af syner til ud på morgenen, munden halvt åben i det sorte skæg, øjnene lukkede for at holde billederne fast.

Han er næsten færdig nu, ornamenter og mønstre snor sig som livet selv. Og livet selv har han villet fortælle om, bringe den ældgamle visdom til nye generationer, fæstne billeder, der rummer håb og advarsler.

Uglernes flugt

Uglernes flugt
blødt levende lydløst
i tusmørket
hen over foragtens
afbrændte marker.

Goldheden sætter ind
den dag vingeslagenes
harmoni
hører op.

Vi må tale sammen
om uglernes flugt
fordi det er
al virkeligheds
begyndelse og
afslutning.

Flugtens fællesskab
ikke som mål
men som mulighed
for at komme derhen
hvor vi igen tør stå
ansigt til ansigt
med solopgangen.

Endnu engang strømmer landskaber og folk over hans trætte øjenlåg. Han lader penselen synke, trækker den slidte pels sammen om sin magre krop, hører vinden og stemmerne udenfor. Han ser, hvordan menneskene flokkes, i stadig uro og bevægelse, ser deres arme og hænder fægte omkring og gribe i det som er nærmest. Han ser dem grave i jorden, kradse i klipperne, slå i vandet og flænse dyr og planter. Stadig flere mennesker, hundreder, tusinder, titusinder. Stadig flere. I bestandig aktivitet, dække moser, enge og skove med deres redskaber og bygninger. Ser mennesker falde og krumme sig sammen i ragnarok af millioner maskiners brølen og uddunstninger, forgiftede, fordømte. Et selskabt helvede.

Manden ryster, mærker kulden i alle lemmer, fatter igen om penselen. Og mens vokslysene sagte kalder på solhvervet, anråber Elmelundemaleren kommende generationer på øen. Han maler med langsomme strøg uglen fra Borre-moserne, han sætter den som et sidste tegn på muligheder og misbrug.

Så er det forbi, værket er fuldført. Tungt lader han sig glide ned ad stilladsets stolper, humper hen til døren og ser sig tilbage. Han er dødelig træt. Uglen kigger ned fra hvælvingen, da han træder ud i mørket.

Det lyder som dæmpet latter, da han lukker den svære dør efter sig.

Hvad har lovgivning og natursyn med hinanden at gøre?

af forfatter, konsulent Hans-Ole Hansen.

Ordet »natursyn« har indtil for nogle år siden ikke været særligt kendt og anvendt i det danske sprog.

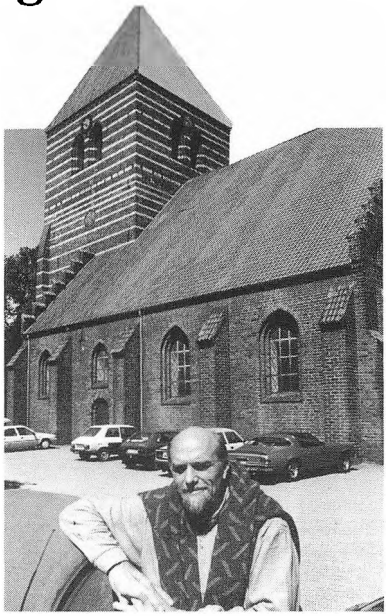
Måske står det ikke helt klart, hvad det dækker. Men »syn« er i betydningen: *evne til opfattelse, forståelse, om forstands- eller følelsesbestemt anskuelse, mening.*

Det hjælper, hvis ordet *livssyn* nævnes. F.eks. har vi i nutiden overvejende et materielt-teknologisk livssyn.

Et andet ord, *retssyn,* giver også forståelse for, hvad dette korte indlæg drejer sig om. Nemlig at samfundet har en formel jura og et uformelt retssyn, som – gudskelov – i meget store træk dækker hinanden. Men mens juraen står fast, indtil noget andet vedtages, så flytter retssynet sig, omend langsomt. Det kan – så at sige – *skride med en skridning i opfattelsen hos befolkningen.*

Retssynet er altså *dynamisk,* hvor lovgivningen er *statisk* – for en tid.

Overføres nu dette sidste på begrebet *et natursyn,* så har vi, hvad lovgivning – her miljølovgivningen – har at gøre med natursynet.

Hans-Ole Hansen, medlem af Rødkildes bestyrelse, foran kirken i Stege.

Ældst og århundredtusinder tilbage i menneskets historie har vi *jægernes* natursyn. Naturen er almægtig. Mennesket lille. Hvert dyr, hver plante, som dræbes eller indsamles, har sjæl, skal gives en chance, og takker for sin gave til menneskene – at ville lade sig dræbe.

Dette urgamle natursyn har den gode sportsjæger og sportsfisker af i dag. Hun, han har bevaret denne opfattelse, dette syn på f.eks. dyr og fisk.

En halv snes tusinde år tilbage kom landbruget. *Bøndernes* natursyn var at forstå årstidernes cirkelgang, naturforholdenes indvirkning på husdyr og afgrøder, og det ærlige slids belønning og mening, som også nævnt i 1. Mosebog i Det gamle Testamente, som er bøndernes fortællinger.

Dette også meget, meget gamle natursyn har landmanden, skovbrugeren og erhvervsfiskeren af i dag *i grunden, i ideen,* bevaret, men næppe mere ret meget i realiteten.

Undervejs i tiden udviklede *byerne og borgerne* sig. Bybefolkningens natursyn ændredes derved at bymuren skilte mellem den menneskebyggede natur og den dyrkede eller den vilde natur.

Natursynet udviklede sig til at blive et æstetisk og ideelt billede af, hvordan verden skulle se ud. Bedste eksempel husket lige nu: de borgerbetalte guldaldermaleres landskabsbilleder fra for 150-100 år siden.

I nutiden lever dette natursyn i bedste velgående: næsten al naturfredning, bygningsfredning og naturpleje er gået i retning af – og kan stadig argumentere ud fra – dette gamle borgernatursyn.

Endelig kommer den nye industrialismes og *arbejdernes* natyrsyn, som – efter årtiers kamp for at opnå begunstigelser ud fra et arbejderlivssyn og -retssyn – udviklede sig til opfattelsen af naturen som rammer om friluftslivet, som sted for rekreation væk fra de dengang meget dårlige bolig- og arbejdsvilkår.

De fire former for natursyn er stødt sammen med et femte, *videnskabens og forskningens objektive natursyn.*

Videnskaberne troede indtil for ikke længe siden, at naturen kunne beskrives og forstås *objektivt,* men har nu opdaget det indlysende, at det kan man slet ikke, fordi det er en parthaver i naturen, som studerer den, nemlig mennesket.

Alligevel har videnskaberne, her al forskning som angår miljøet – som vi opfatter miljøet nu, dvs. faktisk alt – fået dominerende indflydelse på miljøbevarelsen og -lovgivningen. En grund er, at jura nødvendigvis kun kan bøje sig for eksakte data.

Og nu er vi tilbage ved udgangspunktet: lovgivning og natursyn. De voldsomme, menneskeskabte problemer af global-økologisk omfang, dvs. problemer med en global *helhed*

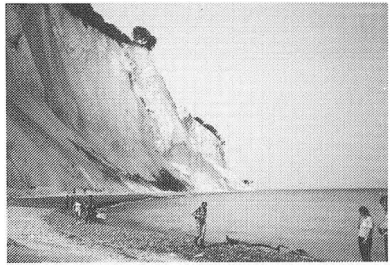
og husholdning, har i første reaktion kastet en vældig, naturvidenskabelig – først og fremmest biologisk – reaktion frem forrest i natursynet. I starten reagerer en del forurenende lande efter *stærefloksmentaliteten,* dvs. omfattende, bratte beslutninger til afbødning af katastrofale signaler, først en vej, så en anden vej, under uhyre, kortsigtede omkostninger.

Jeg skal om lidt, og som afslutning, pege på *tre fællesnævnere i natursynet og i dannelsen af et natursyn* egnet til at stå bag bæredygtighed.

Ingen kan i vor tid regne med at gå hen til en samfundsborger, stikke mikrofonen op i vedkommendes næse og spørge: Og hvad er så dit livssyn, retssyn og natursyn? – og få svar! Det er ikke sådan noget, vi går rundt og har i beredskab. Men stillet i nærheden af et nyfødt eller afdødt menneske i slægt med én, så kommer måske noget af et livssyn frem. Stående ved et barn, kørt ned i trafikken, kommer noget af et retssyn frem. Stillet over for en fjord, som har vendt bunden i vejret på grund af overgødskning, så kommer noget af et natursyn frem.

Det samsvarer ikke med den informations-teknologi vi har i gang, den heftige strøm af viden, som går ud. Det er desværre sådan, at over en vis – temmelig snæver grænse – gør mere viden blot forvirringen større. I et SYN ligger nemlig i realiteten ganske få, grundlæggende oplevelser og erfaringer, de fleste har haft i barnealderen.

I grunden er spørgsmålet: Hvad kan *du og jeg leve med* som vilkår for vore efterkommere?

Uden at forbise de andre livsformer, påvist her i nutidens Danmark – de selvstændige erhvervsdrivende, lønmodtagerne, akademikerne eller karrieremenneskene – så vil jeg især pege på to andre (måske tre andre) livsformer: *Børnene, de unge og de ældre.* De har det til fælles, at ingen af dem *er* i arbejdsliv og karriere. Børn og gamle kan se på naturen på samme måde, bredt, oplevelsesrigt og fælles – ikke dårligt, hvis det tilmed sker sammen, barn-ældre! det vil sige, at i barnet *dannes* natursynet uafhængig af senere livsforms-delinger, hos pensionisterne *trives* natursynet på samme uafhængige måde. Karrieren forbi, lønmodtagersituationen ophørt, lærergerningen endt.

Fremtiden

Der ligger et sted i Vestjylland en fredet hedestrækning, lad os kalde den for Bloksbjerg Hede. Den er sidste rest af store strækninger. Ikke langt derfra ligger en mindre hedestrækning, sidste stump af den store hede uden for den fredede. Den må efter loven ikke pløjes op. Men et kompromis er, at det må den godt, hvis ejeren afgiver tilsvarende jord op til den fredede Bloksbjerg Hede. Så får man et større, samlet stykke hede, og landmanden, som glæder sig over at noget hede er bevaret, kommer dog af med det, der ligger ham i vejen. Ud fra et forvaltningsmæssigt og økologisk synspunkt en god ordning.

Ud fra *det folkelige natursyn* knap så god, ja rigtig dårlig.

Det lille stykke hede er mere end et bestemt plante- og dyresamfund. Der er spor efter gamle, historiske aktiviteter – måske, vi ved det ikke endnu. Ældre mennesker stabiliserer deres hukommelse, fordi det lille stykke er der. Der er et eventyr eller sagn om heden, og et par gamle stednavne, noget med tatere eller rak-

kere osv. osv. Det går ikke at sløjfe denne hedestump, der er alt for meget kulturelt vigtigt bundet op omkring det.

Jeg siger ikke dette, fordi at sådan synes jeg, men fordi jeg véd, at sådan synes folk, hvis ellers de bliver spurgt, før det sker. Og det skal de, for ellers bliver det heller ikke en bæredygtig sag, når bevarelse af miljøet *andre steder på kloden* skal forstås – og bæres – fordi det nemlig også her – lad os vælge – er en kulturel indsigt, et kulturelt aspekt, som fletter sig ind i bevaringen af disse skove *som liv*. Hvad er det, der sender nybyggerne derind? Hvordan er det med kød til burgers og dyrt træ til vore huse?

Nu til fællesnævnerne for et natursyn og et håndstrøg på mulige rammer *af interesse for naturforvaltningen.*

Der er flere medieskabte fællesnævnere, du kan begå dig med snart over hele den teknologisk højtudviklede del af kloden.

Der er »naturens stemningsmusik« – samme underlægningsmusik-tradition overalt. »Se fugle stige og hør sød musik dertil«.

Der er naturen i annoncer og reklamer. »Den reneste vare er som en bjergbæk.«

Der er naturfilmene, som er så

mange, og så gode, at hvert lands børn kender mere til fjerne egnes vilde dyr end eget lands tamme husdyr ...

Det er ikke den type fællesnævnere, jeg her vil slutte med – de skal nok klare sig, men de er ligesom ikke rigtig mit natursyn ...

Det bæredygtige i fremtiden koster mere end det ikke-bæredygtige – lige her og nu. Derfor skal der værdsættes, sættes en værdipris på det bæredygtige. For at kunne sætte pris på noget, må der være et kraftigt ønske om anskaffelse, erhvervelse. Fordele kendes. Et behov haves.

Hvis ikke denne værdisætning indgår i f.eks. børns dannelse af eget natursyn, *kunne* de førnævnte fællesnævnere gå hen og blive de eneste, de har ...

Overalt på kloden har følgende dele af menneskets natursyn fællesnævnere, fællesbetydning:

- Hjemstavns- eller hjemby-følelsen, som også kaldes for *geo-pietet,* jordomsorg, er en af de stærkeste drivkræfter i menneskehedens natursyn, men også livssyn og retssyn.

Hvilke rammer kunne støtte en formidling af dette, rammer ophjulpet af en naturforvaltning?

- Et eller et par *reference-områder* med ældre natur- og kulturlandskabstyper bevaret og opretholdt i aktiv indsats, som tilgodeser turister og kursister.

Rammer, egnede for *nationale og regionale* besøgscentre. Lad mig nævne Dybbøl, Jellinge og Hammershus eller Lejre – som nationale værdiskabere.

- Ærligt produktionsarbejde med og i naturen skal kunne betale sig. Så lykkes det, man også kunne kalde for *nybyggerholdningen.*
- *Netværket af naturskoler og historiske værksteder, nu over 60 stk. i alt.* Her grundlægges en erfaring om nybyggerholdningen hos børn. Naturhøjskoler og pensionisters frivillige medvirken ved pleje og vedligeholdelse af kultur-natur er afrundere i det senere liv for det, der som et kort, stærkt virkende glimt, oplevedes som barn og elev.
- Genkendelsen, tværs over sprog-og-kultur-volde, gør, at hinanden fjerne samfund og mennesker finder holdepunkter for noget fælles. Nemlig det fælles – for at tage E.F.

og Europa – at der findes natursteder, stendysser og landsbyer eller byområder, som ligner hinanden, f.eks. langs »De første europæeres vej« fra Spanien til Nordkap.

Det er her, den grønne turisme får fordele – men også giver gæsten det natursyn med hjem, at den forurening, eller den genopretning, som overskrider grænser, gælder natur-kultur i nabolande, som har lighed med eget lands steder og værdier.

- Rammer for dette er, og bliver i fremtiden, ganske klart det, man kalder for *øko-museet, dvs. helheds-museet/husholdnings-museet,* som først af alle steder i Danmark er under udvikling i Ringkøbing Amt.

Naturhøjskolen Rødkilde deltog i udstillingen i Fælledparken i forbindelse med »miljø 89« en nordisk konference om undervisning i natur og miljø.

Samtlige mine udpegninger bygger på: det direkte oplevede, det ved selvsyn sete.

Det gælder i denne sag at kunne gå fra *selvsyn* mod et natursyn, ikke udelukkende fra *et fjernsyn.*

Efterskrift

Det korte essay er tilegnet Naturhøjskolen Rødkilde af Hans-Ole Hansen. Det blev 25. august 1989 præsenteret som et kort debatoplæg for Folketingets Miljøudvalg som det ene af to oplæg i udvalgets session IV om natursyn. Det andet oplæg blev givet af professor Karsten Schnack, Danmarks Lærerhøjskole. Den efterfølgende debat viste tydelig politisk interesse for bl.a. de aspekter, indlæggene fremhævede.

Da aspekterne alle klart er indlejret i Naturhøjskolens daglige arbejde, er det blevet valgt som bidrag til skolens jubilæumsskrift.

Enkelte, sproglige ændringer er foretaget i forhold til den form, hvori det oprindeligt forelagdes.

Noget litteratur:

Brøndegaard, J.V.: Folk og Flora og Folk og Fauna.
Historiske Værksteder i Danmark, oversigt 1987.

Hansen, Martin A.: Orm og Tyr.

Holse, Judith: Statsskovvæsenets Naturskoler,
Skovstyrelsen 1985.

Olwig, Kenneth: Hedens Natur,
København 1986.

Allwood, Jens m.fl. (red.):
Naturen som Symbol,
Stockholm 1987.

Nielsen, Ingrid (red.): Bevar din arv.
Danmarks fortidsminder 1937-1987.
Skov- og Naturstyrelsen, 1987.

Clausen, Kim: Skjern-Egvad Museum – et vestjysk økomuseum?
Fram, 1986.

Naturen stopper ikke ved bygrænsen – om naturen og naturforvaltning,
Miljøskrift nr. 4, marts 1987.

Hansen, Hans-Ole:
Danske Naturområder,
København, 1979.

Hansen, Hans-Ole: Af hensyn til liv,
En billedfortælling i tolv vers
om liv,
Roskilde, 1984.
(Samt tilhørende lyddias-fortælling).

Videnskabens Verden,
Mennesket og Naturen,
Bd. 12, 1989.

At skifte Volvoen ud med cyklen – og gøre det med glæde

af Margrethe Auken.

Hvad der i detaljer kommer til at ske på miljøområdet i fremtiden kan ingen sige. Men i store træk ved vi det: hvis man ikke tror på mirakler, må man gøre sig klart, at festen er forbi. Der kommer knaphed på en række ressourcer, ikke mindst energi, og vi må regne med et voldsomt pres på vores beskyttede økonomier både fra u-landene og østfra. I vore egne lande vil vi også møde en stadig større udfordring fra alle dem, der falder af ræset: skal vi acceptere en inddeling i a-hold og b-hold? Også dette berører miljøsituationen: hvordan fordeler vi ressourcerne?

Selv hvis man ikke orker at tage drivhuseffekt og andre skader, hvis virkning først viser sig om lang tid, alvorligt, kommer der udfordringer og krav om drastiske ændringer nu med det samme. Der er kommet rapporter fra flere sider inden for den rige klub: fra OECD, Verdensbanken, IMF, EF: alle viser de, at det er vores overforbrug, der er hovedproblemet. Vi slider på ressourcerne, og vi forurener. Meget mere end

Margrethe Auken.

de fattige gør, skønt vores teknologi er meget bedre.

En enhed produceret hos os bruger nok mindre energi og forurener mindre, end hvad de fattige kan klare med deres gamle teknologi. Men vores forbrug af enheder er så stort, at vi alligevel er langt værre end dem. Det betyder, at nok skal der satses på ren teknologi, men der skal meget mere til, hvis det skal hjælpe. Forbruget må ned, ellers går det galt.

Med andre ord: nedgangen kommer, uanset hvad. Spørgsmålet drejer sig kun om, hvordan det skal foregå. Skal det ske med manér og i gensidig respekt mellem mennesker både hos os selv og mellem rige og fattige lande, eller skal vi træt give op og lade »bedste beskub« løbe med os.

Sker det sidste, undgår vi næppe den fæleste udgave af miljøkampen, jeg kan forestille mig: økofacismen! Så vil vi se, hvordan de rige skubber problemerne over på de fattige. Man vil »sælge« farligt affald eller købe sig lossepladser hos dem. Man vil lægge farlig produktion i deres lande og stjæle deres råvarer. Man vil forbyde de fattige at øge produktionen af fødevarer for at »skåne jorden«. Og de skal spare på energi.

Tænk når så miljøkrigene for alvor tager fat. Golfkrigen var den første. Den drejede sig mere om olie end om noget andet. De, der troede, den handlede om demokrati og folkelig respekt, må have fået sig en grim forskrækkelse med udviklingen bagefter i Kuwait, blandt kurderne, ja i Irak selv. Saddam Hussein er tydeligvis at foretrække frem for islamiske fundamentalister, når den vestlige verdens »legitime« interesser i oliestaterne skal sikres.

Men det bli'r sværere for os alle at tage stilling, når regnskovene i Brasilien eller Asien skal sikres militært. Eller når man med tvang skal forhindre brugen af freon eller klorerede organiske stoffer – eller eller eller! Der bli'r mange ædle formål at drage i krig for. Og det bli'r hæsligt.

Også hos os selv vil vi se skellet vokse mellem dem, der har penge, uddannelse, magt på den ene side, og så tumperne og de fattige på den anden side.

Men det går galt uanset hvad, hvis vi ikke ændrer kursen. Lader man fanden tage de bageste, ender det med, at han tager os alle. Det er økofascismens grumme retfærdighed.

Sådan er der vel heller ingen af os, der ønsker, det skal gå. Hovedopgaven i de kommende år bli'r derfor, for mig at se, at udvikle en strategi for nedgang i materielle priviligier uden at hverken vores eget eller det globale samfund går i slum!

Derfor bli'r fremtidens miljøkamp allermest en kulturkamp. Og her er noget at tage fat på for en skole, som både er naturhøjskole og grundtvigsk folkehøjskole.

For det første skal vi opklare, hvad »grøn økonomi«, »bæredygtig vækst« eller hvad det nu kaldes, i grunden er. Jeg har endnu ikke set sammenhængende bud på det – men nok nogle delelementer. Lidt kender vi fra økologisk og dyreven-

ligt landbrug, fra vedvarende energi, fra den side af trafikdebatten, der drejer sig om at omlægge transporten fra privatbilisme til brug af kollevtiv trafik og cykler. Men ikke mindst her render vi ind i alle vanskelighederne med at »gå ned« i levestandard – rør ikke den elskede bil! At bytte Volvoen ud med cyklen kan vise sig en større bedrift end at udbygge en supermagt til ca. 20 delstater, for nu at bruge tankegangen fra Hans Magnus Enzensbergers prægtige essay »Tilbagetogets Helte«.

Og her kommer vi til det andet: hvordan finder vi ud af at gå ned, uden at det opleves som tab af livskvalitet? Ingen har prøvet det som en bevidst fællesstrategi, og det bli'r et voldsomt brud med tilvante forestillinger. Skønt det lyder som en banalitet, er følgende værd at huske: det er en smal sag at øge sit forbrug, man vænner sig umærkeligt til at have mere. Hvorimod det kan føles som et smerteligt tab at gå ned.

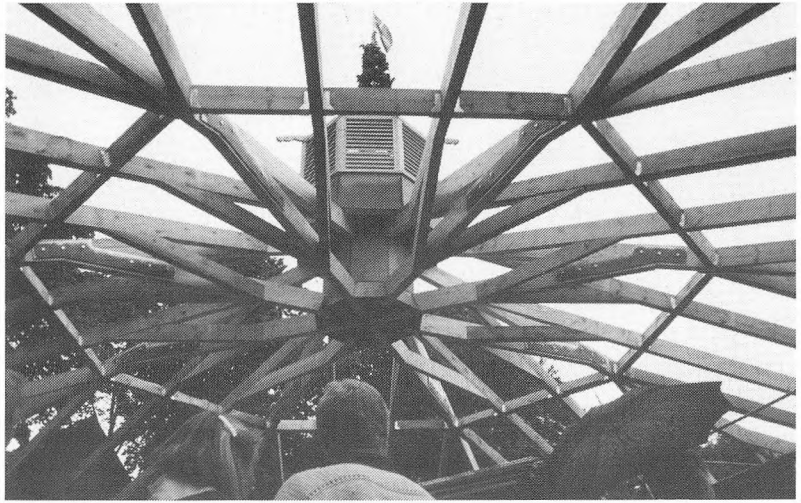
Endelig: kan vi overhovedet tænke os en dynamisk økonomi, som ikke har vækst i traditionel forstand? Ustandseligt møder økonomer os med påstanden om, at 0-vækst er en umulighed, der kun gi'r stagnation og skaber arbejdsløshed, tilbagegang og meget andet sørgeligt. Indvendingen har så meget på sig, at vi må finde gode og overbevisende svar. Der er nok at lave!

At få mennesker til at turde se problemernes omfang i øjnene uden at tabe modet må være naturhøjskolens mål, det, der bæ'r al undervisning. Det kan en skole kun, hvis den ledes af mennesker med ånd, moral og idealer.

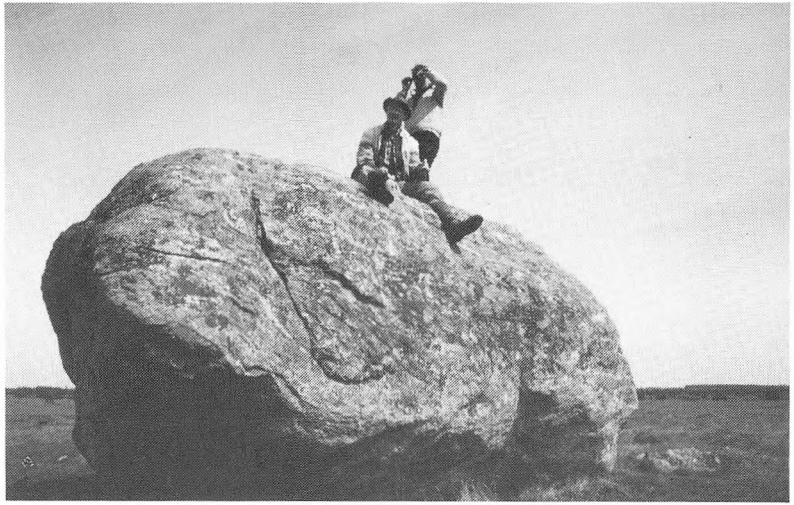
Når man læser højskoleprogrammer, får man tit fornemmelsen af åndeligt supermarked, hvor alt er interessant og intet er vigtigt. Det er ikke specielt Rødkildes problem, men det må endnu mindre være det i fremtiden. Det bli'r afgørende, om de unge opdager, at det er livet om at gøre, at de får sind og sans for alt skønt og stort her på jorden og også lærer de dybe længsler og de største bedrifter at kende. At en helteæt opelskes, som det så fint hedder i en sang. Intet mindre kan nemlig gøre det. Det ville også være kedsommeligt nøjsomt med mere beskedne mål.

Tegning fra Naturhøjskolen Rødkildes første årsskrift.

Rejsegilde på forsamlingshuset 8-kanten.

Fra Stora Alvar på Øland, som vi har besøgt hvert år.

Høns, ænder, kaniner og får hører til på Naturhøjskolen.

Teatersminke.

KURSER PÅ RØDKILDE 1992

LANGE KURSER

Forår

20 uger:
26. januar - 13. juni

16 uger:
23. februar - 13. juni

12 uger:
22. marts - 13. juni

Efterår

16 uger:
31. august - 20. december

12 uger:
28. sept. - 20. december

8 uger:
26. oktober - 20. december

Du sammensætter dit eget program ud fra

A Fag, der har at gøre med natur, botanik, geologi, grøn mad, naturiagttagelse, ornitologi, økologi i teori og praksis.

B Kreative fag, f.eks. drama, form og farve, foto, keramik, musik, stenslibning, tegning/maling.

C Alm. højskolefag, f.eks. historisk værksted, litteratur og filosofi, sang, foredrag og diskussion.

KORTE KURSER

15. juni - 28. juni
Midsommerkursus på Møn
(især for ældre).

29. juni - 5. juli
Møns natur og landskab
(familiekursus).

6. juli - 12. juli
Natur og cykel
(familiekursus).

13. juli - 19. juli
Naturtegning og akvarel, lege
(familiekursus)

20. juli - 26. juli
Udendørsliv
(familiekursus).

27. juli - 9. august
Møn-kursus
(især for ældre).

9. august - 15. august
Internationalt kursus
(kursussprog engelsk, især for ældre).

17. august - 30. august
Kirker, kalkmalerier og herregårde på Møn.

2. september - 15. sept.
Møn-kursus: Natur og drama
(især for ældre).

21. september - 27. sept.
Fugle og landskab på Møn

18. oktober - 24. oktober
Efterårsglæder
(familiekursus).

Send bud efter brochure.

Naturhøjskolen
Rødkilde
4780 Stege · Møn · 55 81 45 20

